

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצד (עורך-תורג'ם), צבי זולפסון, שמעון הלקין
חיים לוף — חבר המערכת
מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה ל' (כרך נ"ט) כסלויטבת, תשכ"ט חוברת ב' (275)

ה ת ו כ ן

- רעיון „פלשתין עצמאית“ וכשלונו . . . . . חביב כנען 45
מצדה — פרק בלתי מוזהר
בתולדות היהודים . . . . . שניאור זלמן צייטלין 51
יומן „מגילת יסורין“ של ח. א. קפלן . . . . . אברהם יצחק כ"ץ 61
יומן גיטו וארשה . . . . . ח. א. קפלן 62
ד"ר שמואל מארגושס כסופר עברי . . . . . א. ר. מלאכי 67
צללים (סיפור) . . . . . צבי ק. אריאל 74
רשימות . . . . . משה פראא 76
מחודש לחודש . . . . . יצחק עברי 78
רשימות ודברי בקורת:
(א) לתולדות הספרות העברית באמריקה . . . . . חיים לוף 82
(ב) משפטו ומותו של ישו הנוצרי . . . . . ת. נעמן 87
ידיעות 89

„בצרון“
1141 ברודוויי
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

HAYIM LEAF, Associate Editor

Executive Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Thirtieth Year of Publication

Vol. LIX   KISLEV-TEVET, 5729 (Nov.-Dec., 1968)   No. 2 (275)

CONTENTS:

The Fiasco of a "Palestinian State"	<i>Haviv Kenaan</i>	45
Masada — An Inglorious Chapter in Jewish History	<i>Solomon Zeitlin</i>	51
"Scroll of Agony" by H. A. Kaplan	<i>Abraham I. Katch</i>	61
Diary of Warsaw Ghetto	<i>H. A. Kaplan</i>	62
Dr. Samuel Margoshes as a Hebrew Writer	<i>A. R. Malachi</i>	67
Shadows (Story)	<i>Z'vi Ariel</i>	74
Notes and Comments	<i>Moshe Perla</i>	76
The Month in Review	<i>Itzhak Ivry</i>	78

NOTES AND REVIEWS:

(a) History of Hebrew Literature	<i>Hayim Leaf</i>	82
(b) The Trial and Sentence of Jesus	<i>Ch. Naaman</i>	87

News and Events		89
---------------------------	--	----

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

בַּצְרוֹן

נוסד עלידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה ל' (כרך נ"ט) כסלו-טבת, תשכ"ט חוברת כ' (675)

רעיון „פּלֶשְׁתִּין עֲצֵמַיִת” וכּשֶׁלוֹנוֹ

מאת חביב כנען

א. „אחדות” ערב

התעמולה הערבית מפתחת עדיין בהצלחה שתי אגדות שאינן אלא סילוף החסר כל אחיזה עובדתית: היא מנסה להעמיד את העולם בפני עובדת קיומה של אחדות ערבית המושתתת לכאורה על אחוות אחים הקשורים בשותפות דם, לאום, גזע ודת; ומנסה להוכיח שבעוד כל הטריטוריות הערביות זכו כבר לעצמאות מדינית. „רצחו” היהודים את עצמאותם של ערביי פלשתיין.

שתי טענות אלה נעדרות כל ביסוס. העולם הערבי מפולג ומסוכסך בינו לבין עצמו במידה לא פחותה משמפולגים עמים אחרים בעלי קירבה לשונית ותרבותית (כמו: העמים הסלאביים). הוא חצוי על ידי אוריינטאציות מדיניות עוינות החולשות על ההווי של ימינו. חלק מהן נתון להשפעתו של המערב, ואילו חלק אחר אינו מנסה אף להסתיר כי מקומו עם הגוש הקומוניסטי. בקרב המדינות האחרונות יש המתמרות להופיע כלפי חוץ בגלימה תמימה של נייטרליות, אך יש ביניהן שאינן מכחישות כי יש בדעתן להשתלב בעולם הקומוניסטי בלב ובנפש.

הפילוג המאפיין את העולם הערבי נובע גם מהבדלי המשטרים השולטים במדינות ערב השונות, החל ממונארכיה ועד ריפובליקה פרלמנטארית ודיקטטורה חצי-קומוניסטית.

גורם אחר לחוסר אחווה מקורו במסורת היסטורית: מצרים שמתכבדת בשושלות שלטונה הגדולות והמפוארות בעבר, מוסיפה לראות את סודן הכושית כמדינה נחותה; לטוניסים אין ענין רב להם בערב הסעודית, שממשלתה

מעלימה עדיין עין מסחר עבדים; סוריה מזלזלת בכדואים שהקימו את ממלכת ירדן.

לגורמים אלה מצטרפת הקנאות הקרתנית לשמירת עצמאותה של כל ארץ ערבית: האיחוד הנכסף בין מצרים וסוריה שעשוי היה לשמש שלב ראשון לכינון ריפובליקה ערבית מאוחדת גדולה שתקיף במרוצת הזמן את כל מדינות ערב. התפוצץ ברעם של התקוממות נגד התנשאות „האח המצרי הגדול” שהחל לעשות בסוריה כבתוך שלו. מאותה סיבה לא גלשו גם הרעיונות על פדראציות אל מעבר לשיחות נלהבות שלא הותירו יותר מאשר טעם רע ואכזבה.

האחדות החלולה של מדינות ערב אפופה חשדנות, קנאה, טינה, שנאה, פחד מפני השתלטות, אימת הרחבת הגבולות של המדינות הערביות הגדולות במסווה של איחודים, פדראציות ומערכים מדיניים וצבאיים.

האחדות הערבית רעועה כיום הרבה יותר מאשר אחדותו של המחנה הקומוניסטי הנתון להשפעתו של הקרמלין. מדינות ערב פחות סולידאריות ביניהן מאשר מדינות אמריקה הלאטינית הקשורות בשפה, תרבות ודת אחת. אם ניתן להשתמש בהשוואה היסטורית לגבי היחסים בין ארצות ערב הרי נכון יהיה להשוותם ליחסים ששררו פעם בין הקיסרות הגרמנית של ההונצולרנים לבין הקיסרות האוסטרית של ההאבסבורגים. ועל אחת כמה וכמה אין ביניהן שמץ מהסולידאריות המאפיינת את חלקי העם היהודי בעולם ומסירותם למדינת ישראל. במידה עוד יותר בולטת, רחוקה מן האמת הטענה של התעמולה הערבית כאילו יהודים רצחו את פלשתינ הערבית בטרם זכתה להיהפך למדינה העצמאית. נכון ההפך מזה: היהודים, ורק הם, יצרו את התנאים שיכלו לאפשר את הקמתה של מדינה ערבית פלשתינאית. יהודים לימדו את ערביי פלשתינ גאווה לאומית. הם שימשו להם דוגמה כיצד מקימים כלים ממלכתיים לקראת העצמאות. הם הציעו שיתוף-פעולה בתהליך ההשתחררות מהשלטון הבריטי-האימפריאליסטי. הם הזהירו אותם לא להתמוגג מהסיסמה: „אל-דאולה מענה” (השלטון עצמו) שליוו את ההמונים הערבים בעת ההסתערויות הרצחניות על יהודים חסרי-מגן.

ב. חלום „אימפריה” ערבית

שלוש פעמים הוגשה לערביי פלשתינ על מגש כסף ההודמנות לכונן מדינה פלשתינאית.

בפעם הראשונה היה זה ב-1939 כאשר החליטה לונדון העייפה משלוש שנות המרד הערבי נגד הבית הלאומי היהודי לשים קץ לשאיפות היהודים ולהצהרת בלפור ופירסמה את „הספר הלבן” של מיניסטר המושבות דאו, מלקולם מק-דולנד. הספר הלבן הסתמך על ההשקפה כי מאבק ערביי פלשתינ נגד היהודים — צודק, והיהודים לא יוכלו עוד לעמוד מולו בלי עזרת הכידונים של הצבא הבריטי. לכן החליטה ממשלת צ'מברליין — שסמוך לאותו זמן הסגירה את צ'כוסלובאקיה בידי היטלר מתוך אמונה אווילית שעל ידי כך יובטח השלום לדורות — כי הפתרון של הסיכסוך בין הערבים ליהודים טמון רק בהפיכתה של ארץ-ישראל למדינה עצמאית. הספר הלבן קבע כי העלייה היהודית לארץ-

ישראל — שהיוותה עיקר בהתנגדות הערבית — תימשך רק עוד 5 שנים ובאותו פרק זמן יורשו להיכנס ארצה לא יותר מ-75 אלף יהודים. כן תיאסר על היהודים רכישת אדמה במרבית אזוריה של הארץ וכעבור 5 שנים תוקם מדינה פלשתינאית על כל מוסדותיה.

פירוש הדבר היה שהמדינה הפלשתינאית תהיה מדינה בעלת רוב ערבי גדול ומיעוט יהודי וכל המשך של עלייה יהודית למולדתם תהיה בעתיד תלויה בחסדם של הערבים. פרוץ מלחמת העולם השנייה שיבשה את ההבטחות שניתנו לערבים בספר הלבן. הערבים העדיפו להתחבר אל גרמניה הנאצית ובגדו בגידה בידידיהם הבריטים.

בפעם השנייה ניתנה לערביי פלשתינה ההודומנות להקים מדינה עצמאית בעקבות החלטת האומות המאוחדות ב-29 בנובמבר 1947 לחלק את ארץ-ישראל למדינה ערבית ולמדינה יהודית. היהודים קיבלו את ההחלטה בשמחה, אך הערבים דחו אותה בתוקף בדרישה, כי המדינה הערבית תשתרע בכל שטחה של ארץ-ישראל בלי שיהודים יקבלו בה אף שעל אוטונומי אחד. ערביי פלשתינה הועיקו לעזרתם את מדינות ערב על צבאותיהן המאומנים כדי שאלה יעזרו להם להשליך את היהודים לתוך הים. מעבר לארבעה גבולות עלו על הישוב היהודי טורי שריון וסוללות תותחים; שמי הארץ התכסו להקות מטוסי קרב והפצצה של צבאות ערב. אבל בתום הקרבות לא מצאו האחים-המשחררים לנכון למסור לידי ערביי פלשתינה שטחים שהצילו מידי היהודים: ירדן סיפחה את ירושלים המזרחית, יהודה ושומרון; מצרים סיפחה את רצועת עזה; סוריה הסכימה להפיכת חלקים רגישים בצפון לאזורים מפורזים. כך נרצח שוב רעיון פלשתין ערבית עצמאית. הפעם בידי הערבים עצמם. במקום להקים מדינה פלשתינאית, העדיפו מדינות ערב להפוך את בעית התבוסה של ערביי פלשתין לכדור משחק פוליטי שלתוכו נדחסו הפליטים שנטשוו בתייהם בתקופת הקרבות לפי עצת המשחררים מעבר לגבול. אלה טענו אז שרצוי לערבים לנטוש זמנית את יושביהם כדי שלא לשבש את תנועת צבאות ערב ולמנוע אסון כזה שבא על צרפת בגלל המוני הפליטים ב-1940. הם הבטיחו כי מיד עם שוך הקרבות יוחזרו הפליטים לבתייהם וימסר לידיהם השלטון על פלשתין.

בפעם השלישית סירבו ערביי פלשתין להקים מדינתם העצמאית אחרי מלחמת ששת הימים כאשר ישראל הציעה להם לקבל לידיהם את השלטון על יהודה ושומרון. טענתם הפעם היתה כי אין ישות פלשתינאית ערבית וכי ערביי פלשתין הם חלק מממלכת ירדן ומקומם במסגרת הממלכה הזאת. הטענה בדבר העדר ישות פלשתינאית באה כאישור נוסף לאמת היסטורית על העדר ישות כזאת למעשה ולהלכה. בארץ-ישראל לא היתה מעולם מדינה ערבית פלשתינאית. היתה בה ושיגשגה מלכות ישראל, ונוצר בה ספר הספרים, וקמו בה נביאים, שופטים, וחכמים שהנחילו לעם ערכי מוסר וצדק וחזון אחרית הימים ואמונה בשלום ואהבת אדם. על הארץ הזאת עברו כיבושים רבים: בבלים, אשורים, פרסים, יוונים, רומאים, צלבנים, מוסלמים, ביוזטים ולבסוף הכיבוש התורכי שנמשך 400 שנה. אך מעולם לא היתה קיימת מדינה ערבית פלשתינאית; תושבי הארץ הערבים לא ראו עצמם מעולם בעלי ישות פלשתינאית.

גם כאשר החלו בסוף המאה ה-19 נושבות רוחות לאומיות ברחוב הערבי בהשפעת תנועות השיחרור באירופה, עמדו במרכז הדיונים של הסטודנטים הנלהבים רעיונות על "אימפריה ערבית" שתיכון על חורבות האימפריה העות'מנית. ו"מדינה ערבית" שתקיף את כל העמים דוברי ערבית. התנועה הערבית הלאומנית שמעולם לא הצטיינה בקונסטרוקטיביזם של תנועת התחיה היהודית ראתה בחזון העצמאות חזות הכל, אך מעולם לא עמדה על הצורך להצמיח ערכים בסיסיים המבטיחים גם חיים מאושרים לאדם במדינה משוחררת: שוויון אזרחי, השכלה, קידמה, מניעת ניצול, הבטחת רמת חיים נאותה לכל. שום מנהיג לא העלה על הדעת התמרדות נגד השלטון התורכי. מהפיכת התורכים הצעירים ב-1908 הולידה רעיון של המשכת קיסרות פדרטיבית: תורכית-ערבית דוגמת הקיסרות האוסטרית-הונגארית, אף-על-פי שידעו הכל שגם בקיסרות הפדרטיבית יגנו התורכים את הכינור הראשון. דיבורים ברורים נגד השלטון התורכי ובעד עצמאות הושמעו רק במלחמת העולם הראשונה, כאשר הבריטים החלו מפזרים זהב רב בין השבטים הבדואים ובין ראשי הציבור הערבי. הלאומנות הערבית בדמותה האקטיביסטית התבססה למעשה על שוחד בריטי שמטרתו היתה לפתות את הערבים להצטרף למלחמה נגד התורכים כדי שיוכלו אחריה לזכות בעצמאות.

ג. המרד הערבי

הלאומנות הערבית החלה גואה כאשר נתברר לערבים כי התפוררות האימפריה העות'מנית בלתי-נמנעת וכי ספורים הם חדשי השלטון החולה שעל הבוספורוס. הבטחת הנציב העליון הבריטי במצרים סיר הנרי מקימהון לעצמאות שתוענק לארצות מאוכלסות ערבים, היוותה גורם מדרבן בגיאות זאת; הכריעה גם דעתו של הקולונל ט. א. לורנס, מראשי המשרד הערבי (הבריטי) בקהיר, שיש לשתף את הערבים בגופם ובנישקם במלחמה בתורכים. לורנס האמין ששלהבת המרד שתצא ממכה הקדושה (אשר שליטה השריף חוסיין וארבעה בניו העמידו עצמם לצד בריטניה) תתפשט בכל הטריטוריות הערביות. אבל פרט למדבר נשארו הערבים בשאר הארצות — אדישים ושלווים והם התעוררו רק אחרי שהגנרל אלנבי כבש בסערה את ארץ-ישראל וסוריה והתמקם בדמשק, שנחשבה לבירתה העתידה של המדינה הערבית החפשית.

בדמשק דובר על הכל, פרט על מדינה פלשתינאית. כאשר הומלך בנו הבכור של השריף חוסיין, האמיר פייסל למלך ערבי ראשון, הקיפה ממלכתו את סוריה, אך לערבים היה ברור שפלשתינה נכנסת לשלטון בריטניה אשר הבטיחה אותו זמן לעזור ליהודים להקים בית לאומי בארץ האבות. שני ראשי הלאומנים הערבים מארץ-ישראל שפעלו בדמשק באותם הימים ראו את פלשתינה כ"סוריה הדרומית", שבמרצת הזמן תצורף אל סוריה רבתה, שעליה הומלך זה עתה פייסל. השניים היו: חג' אמין אל חוסייני, דובר הדור הערבי הצעיר בפלשתינה ועארף אל ערף, היסטוריון, נואם וסופר. העתון של החוגים הלאומנים הערבים בארץ שנוסד ונערך על ידי עארף נקרא אף הוא: "סוריה אל ג'נוביה" (סוריה הדרומית). הבריטים פקחו את עיניהם של מנהיגי הציבור הערבי בארץ ועוררו את

תשומת-לבם לצורך להכריז על ישות פלשתינאית. חוגים בריטיים אלה שהתבצרו בממשל הצבאי שהושלט על הארץ אחרי כיבושה בידי אלנבי, הגיעו לכלל מסקנה כי הכרות בלפור מהווה משגה מסוכן לעתיד האימפריה הבריטית בחלק זה של העולם; חוגים אלה שנימנו על חסידיו של לורנס — אשר רקם את האגדה בדבר שיתוף עמי ערב במערך המדיני האימפריאלי הבריטי — סברו שבית לאומי יהודי מנוגד למאמצי שיתוף הערבים בהתפתחות השלוחה האימפריאלית החדשה במזרח התיכון; הם חששו מהכשרון היהודי ומיוזמתו, ופחדו מן היהודי האירופאי שגוער תכונות העבדות והחנופה של תושבי הלבנט. חוגים אלה הולידו למעשה את הלאומנות הערבית הפלשתינאית, והם רשאים להיחשב לאבות הישות הערבית הפלשתינאית.

בהשפעתם של החוגים האלה הוחל לבסס את התנועה הלאומית על הגברת הזיקה למקומות הקדושים למוסלמים. מסורת שהתבססה על עובדות היסטוריות רופפות מאד, נוצלה לחיזוק הרגשות הלאומיים. חברון בה שוכנת מערת המכפלה הפכה לקן חשוב של הלאומנות החדשה; נופחה האגדה כי אבות האומה העברית, אברהם, יצחק ויעקב, אינם אלא קדושי הדת המוסלמית. לקן לאומנות הערבית השני הפכה יריחו שבסמוך לה הוחייתה המסורת הרדומה שנמצא בקרבתה קברו של נביא האיסלם מוסה (נבי מוסה), כלומר, של משה רבנו. למרות התלישות מכל אמת היסטורית (קברו של משה רבנו לא נודע מעולם ולפי המסורת לא זכה להגיע כלל לארץ המובטחת), דבקו הערבים במסורת זאת וחגגו את יום מותו של נביא מוסה על ידי תהלוכות רעשניות מירושלים ואליה. בשנים הראשונות של השלטון הבריטי הפכו תהלוכות נבי מוסה אות להתפרצויות רצחניות נגד יהודי ירושלים (1920), (1921) כשההמונים המשולהבים זועקים תוך ניפנוף בתרבות: „הממשלה אתנו!“ קן לאומנות גוסף היה בשכם שבקרבתה נמצא קברו של יוסף הקדוש, שאינו אלא קברו המשוער של יוסף הצדיק, אך עלתה על הכל ירושלים הערבית על שני מסגדיה הקדושים; מסגד כיפת הסלע ומסגד אל אקצה שבשיטחם ובסמוך להם ניצבים האתרים הקדושים ביותר ליהדות: הר הבית והכותל המערבי. להר הבית נאסרה כניסת היהודים בכלל, ואילו הכותל הפך לסימטת „אל-בורק“, על שם הסוס הפלאי של מוחמד אשר — לפי המסורות המוסלמית — רכב עליו מייסד האיסלם לילה אחד ממכה הקדושה לירושלים, עלה לביקור חטוף בשמיים, חזר לשטח הר הבית, קשר בו למנוחה את הסוס (במקום זה הוקם המסגד אל אקצה) ואחרי-כן שב לו לעירו בחצי האי-חג'ז. האגדה מזאת על המסע הלילי של אל-בורק נתקבלה כמסורת שאין עליה עוררין. כדי להגן על התנכלות מדומה מצד יהודים במסורת זאת, פרצו ב-1929 מהומות הדמים שנמשכו שבוע ימים.

השלטון הבריטי בארץ-ישראל נמשך 30 שנה אבל רק בשנתו ה-17 הופנתה הלאומנות הערבית נגדו. עד אז היו כל ההתפרצויות מכוונות נגד היהודים בלבד מתוך כוונה להטיל עליהם מורא שירתיע את יהודי אירופה לעלות לארץ-ישראל כדי לחיות בה. ואף ההתפרצות נגד השלטון הבריטי לא היתה תוצאה של דחף לאומי של ערביי פלשתינה: ההתמרדות נגד הבריטים ב-1936 היתה פרי הסתה של איטליה הפאשיסטית ושל גרמניה הנאצית עמן התקשרו מנהיגי הערבים כדי

לשרת את האינטרסים האנטי-בריטיים של המדינות האלה. שתי המדינות הזרימו אל ראשי הציבור הערבי סכומי כסף גדולים יותר מהסכומים שפיזרו במלחמת העולם הראשונה הקולונל לורנס.

המרידה הערבית נגד היהודים ונגד השלטון הבריטי נמשכה שלוש שנים. אבל הספיקו שלוש שנים אלה כדי להמית ברחוב הערבי את הזיקה לישות פלשתינאית ואת האמונה בקודש מטרותיה של הלאומנות הערבית. באותן שלוש שנים השתלט על הרחוב הערבי בערי הארץ, על הכפר הערבי בה, ועל שבטי הבדואים, טירור שדוגמתו לא ידעה שום ארץ באותן השנים. מי שלא נגרר באופן עיוור אחרי מנהיג המרד, השטן בגלימה השחורה מירושלים, חג' אמין אל חוסייני, נידון על ידי "הוד קדושתו" למוות. 8000 ערבים, משפחות שלימות, ראשי ציבור ואנשי האינטלגנציה, ראשי כפרים ושייכים בדואים וקרוביהם, הושמדו במסע-דמים ללא רחם על כל נסיון להרהר או להטיל ספק בהשתררותו של המופתי.

יתכן ששחיטה מחרידה זאת המיתה את רעיון של פלשתינה ערבית עצמאית, כיוון שערבים הבינו מה צפוי להם ממנהיגים שלהם. יתכן שהנסיון המר של אותן שלוש השנים של המרד בו נפלו ערבים במספר גדול לאין שיעור ממספר הבריטים והיהודים, שיתק בערביי פלשתינה את הזיקה לישות פלשתינאית והם מעדיפים כיום להיות חלק מממלכת ירדן, שלעגו לה בשעתה וראו בה "יצירה בדואית עלובה".

ד. שלוש תבוסות ולקחן

על כל פנים, את רעיון פלשתינה הערבית לא רצחו היהודים. לרצח זה גרם העדר מחשבה פוליטית ריאלית של ערביי פלשתינה. גם כיום אין הם מוכנים להסכים לפלשתינה ערבית בטענה שהם רואים עצמם פאטריוטים ירדניים. אבל ילדיהם המפגינים בחוצות שכם, ג'נין וירושלים, נושאים כרזות עם כתובות: "יחי נאצר, נאצר", ולא "יחי חוסיין". הם משלמים למעשה את המחיר היקר על עיוורון פוליטי המלווה אותם מאז תום השלטון התורכי. הם נגררו תמיד אחרי מנהיגות שהמיטה עליהם אסון, בלי שהיה להם האומץ לסלק מנהיגות זאת ולהציב במקומה מנהיגים נאורים, ריאליים, שטובת העם תהיה לנגד עיניהם ולא האינטרסים של גורמים זרים.

למעשה נמצאים ערביי פלשתינה במצבם של הגרמנים בתקופת היטלר ואחרי תבוסתו. הם נגררו אחרי דמאגוג שראה תכלית הכל ברצח, בדם, בנקמה ובהשמדה. דוגמת הגרמנים לא עמד להם הכוח לסלק את חג' אמין כאשר התקרבה השואה אליהם. גם אחרי שתי תבוסות קשות, העדיפו לסגוד לאיש דמים רברבן במקום להפקיד את יצוגם בידי אישיות בעלת חוש מדיני מציאותי. הם הלכו שולל אחרי אמרות הכוזב של אחמד שוקיירי באותו להט שבו הריעו בעבר לחג' אמין. עתה שמים הם מבטחם בפעולות הטירור של אל-פתח בלי להשלים עם כוחה של ישראל ועם ההכרה שישראל איננה בריטניה הסלחנית, המוכנה בשעת הדחק לוותר על שלטונה. הם שוכחים כי לישראלים אין לאן ללכת מכאן ולכן (סוף בעמוד 60)

מצדה — פרק בלתי מזהיר בתולדות היהודים

מאת ד"ר שניאור זלמן צייטלין

במאמרי "מצדה" ("בצרון", סיון-תמוז תשכ"ח) הטעמתי דברים אלה: מצדה שימשה מקום מפלט לאלה שנמלטו אליה לשם מיבטח. היא לא בוצרה כדי להגן על הארץ. להלן הדגשתי שבבצעים את מעשה ההתאבדות מסרו הסיקריקין מצדה לרומאים. הרומאים כבשו את מצדה בלא לאבד אף חייל אחד. במשך המלחמה הארוכה בין אנשי יהודה והרומאים לא הגישו הסיקריקין עזרה לאחיהם בירושלים. הם לא הטרידו את הרומאים בפעולות גרילה מדרום, אף-על-פי שהיו להם הזדמנויות רבות לעשות זאת. לעומת זאת, הם התקיפו, בזוו והרגו בבני עמם בסביבות מצדה. מסקנתי היתה שמעשי הסיקריקין במצדה הם פרשה בלתי מזהירה בדברי ימי העם היהודי.

במאמרו "עוד על מצדה וגבוריה" ("הדואר", ג' מרחשון תשכ"ט), דוחה חיים אורלן את קביעותי. מאמרו אינו מעיד על ידיעה רחבה בנושא, והוא רצוף קביעות מוטעות, סילופים וחצאי-אמת. מובאותיו מיוספוס פגומות, כיון שהשתמש בתרגומים פגומים של ספרי יוספוס. מאמרו אינו ראוי לתשובה. אך כיון שמעשה מצדה פורסם ונפוצ כל-כך, עלולים קוראי "הדואר" לחשוב שדברי מר אורלן ומובאותיו מיוספוס אין בהם פגם, על כן מצאתי לנכון להשיב על דבריו.

במאמרי כתבתי כי בשעה שנמלט דוד מפני חותנו שאול, מצא מפלט במצודה, שם שבהשפעה הלנית נשתנתה למצדה. אורלן טוען שאני נגררתי בטעות אחר קלזנר, והוא מצטט פסוקים אלה: שמואל א' כ"ג, י"ד; דברי הימים א, י"ב, ח. הוא מוסיף ומביא את דבה"י א' י"א, ז' כראייה ש"במצדות" ו"למצד" אינן מכוונות למצדה. אני לא הסתמכתי על פסוקים אלה. אני הבאתי את הנאמר בש"א כ"ד ד"ה — "כל ימי היות דוד במצודה", "לא תשב במצודה".

במאמרי כתבתי כי האחים החשמונאים יונתן ושמעון, בברחם מפני שר-הצבא הסורי בכחידס, פנו אל מדבר תקוע ולאחר מכן ביצרו את מצדה כמקלט. ב"מלחמות היהודים" כותב יוספוס שהכהן הגדול יונתן היה הראשון שבנה את המבצר וקרא לו בשם מצדה¹. אורלן כותב: "והיסטוריונים הוכיחו כבר, שיונתן זה שמדובר בו כאן אין לזהותו עם יונתן החשמונאי, אלא עם אלכסנדר ינאי, ששמו העברי המלא היה אף הוא יונתן". כפי הנראה, אין ההיסטוריונים בקיאים בכתיבי יוספוס. מעולם לא קרא יוספוס לאלכסנדר ינאי בשמו העברי יונתן. יתר על כן, בכל פעם שמזכיר יוספוס את ינאי, הוא מזכירו כמלך, ולא ככהן גדול. כתארו את מבצר מכוור וחשיבותו הצבאית להגנת הארץ, כותב יוספוס שהמבצר

(1) ר' מלחמת היהודית 7, 8, 3 (285) שם 4, 7, 2 (399).

בבנה ע"י המלך אלכסנדר²). בתארו את מבצר מצדה אומר יוספוס שהוא נבנה ע"י הכהן הגדול יונתן. מכאן עלינו להסיק שיוספוס מתכוון לכהן הגדול יונתן החשמונאי.

מר אורלן כותב: „מלכותו של יונתן החשמונאי לא הגיעה עד מצדה בכלל“. ראשית, יש לציין כי יונתן לא היה מלך ולא היתה לו מלכות. אחרי מות יהודה המקבי קיבל יונתן את המנהיגות במקום אחיו. המלך דמטריוס שיגר צבא גדול ובראשו בכחידס, לדיכוי ההתקוממות של יוחנן ואחיו שמעון. כוחו הצבאי של בכחידס היה כה מדהים, עד כי יונתן ושמעון סברו כי מוטב להם לברוח למדבר תקוע, המשתרע עד ים המלח. בעל ספר המכבים א' מספר שיונתן ואחיו שמעון חנו ליד בריכת אספר³). מאגר מים זה נמצא שישה מילים דרומית-מערבית לעין-גדי, בסביבת מצדה. יונתן, בברחו מפני בכחידס, ביצר את מצדה במקום מקלט בלבד.

מר אורלן מסתייג מדברי, כי מבצר מצדה נבנה ושימש לצרכי מקלט בלבד. הוא אומר: „פרופ' צייטלין מביא ראיה מדברי יוסף בן-מתתיהו, שכל חשיבותו של המבצר הזה היתה רק כמקום-מקלט לנמלטים אליו ומקום-אחסנה לאוצרות המלכים. אולם דבר זה אינו מתאמת ממקומות אחרים אצל יוסף בן-מתתיהו, המספר שבהתחלת המרד שלט במבצר משמר צבאי רומאי וקבוצת מורדים יהודים התגברו עליו בהתקפת פתע, השמידום וכבשו את המבצר“. ולהלן הוא מביא בשם יוספוס, „שמשמר צבאי רומאי נשאר במצודה אף לאחר הטבח והחורבן, אחרי אשר נכבש המצור השאיר בו שר הצבא [הרומאי] חיל משמר“. מר אורלן מוסיף כי „אילו לא היתה למצדה חשיבות צבאית, לא היו הרומאים מעמידים שם חיל-מצב, לא לפני המרד ולא לאחר שכבר היתה הארץ כבושה בידיהם והמבצר שרוף ונחרב, אלא משום שהמורדים היהודיים הפילו עדיין את מוראם עליהם, וחששו שמא יחזרו המורדים למבצר. השולט במצדה היה שולט בכל הסביבה“. לפיו „מצדה היתה מבצר אסטרטגי חשוב“.

לפני המרד היתה ארץ יהודה מדינת חסות רומית. במצדה אוחסנה כמות תחמושת גדולה, אשר, לדברי יוספוס, הספיקה לצידום של עשרת אלפים לוחמים. כן היו שם מחסני מזון גדולים⁴). מכאן יובן מדוע שמו הרומאים משמר במצדה, להגנת התחמושת והמזון. יוספוס מטעים בפרוש שבמצדה הועמד משמר, ולא היה שם צבא. בתחילת המרד ערכו הסיקריקין התקפה בוגדנית על מצדה, מאחר שידעו כי יש בה תחמושת רבה. הם הרגו את השומרים והחרימו כמות גדולה של נשק, שבו השתמשו להרוג באחיהם בני ירושלים.

אחר כיבוש מצדה בידי הרומאים הועמד שם משמר, לפי הנהוג. הנני מדגיש כי יוספוס אינו מזכיר שטיטוס מינה שר-צבא וחיללים במצדה; רק משמר הועמד שם. יוספוס משתמש במלה phylaken — משמר של כמה חיללים. (הנוצרים הראשונים סברו שהיהודים מניחים תפלין על הראש והזרוע כהגנה מפני

(2) מלחמת היהודים 7, 6, 2 (171).

(3) חשמונאים א, 9, 33.

(4) מלחמת היהודים 7, 8, 4 (295—296).

רוחות רעות, ולכן קראו לתפלין phylacteries בשם הגזור מהמלה הנ"ל, שפרושו משמר, בטחון — מתתיהו 5, 23).

יוספוס אומר בפירושו, שמבצר מצדה בוצר ע"י הורדוס כמקום מקלט. הוא כותב: „היה חשש לשתי סכנות: סכנה מצד היהודים, העלולים להדיחו מכסאו ולהשיב לשלטון את השושלת הקודמת; סכנה שנייה — גדולה ורצינית יותר, מצד קליאופטרה מלכת מצרים. כי היא מעולם לא הסתירה את כוונותיה, ובלא הרף הציקה לאנטוניוס בהפצירה בו להרוג את הורדוס והעתירה לשים בראשה את כתר מלכות יהודה“⁵). מסיבות אלה ביצר הורדוס את מצדה ועשאו למקום שכמעט לא ניתן לחודר לתוכו כדי שישימש מקום מקלט בעת הצורך. הוא איחסן שם כמויות נשק גדולות מכל סוג, שיש בהן כדי צידום של עשרת אלפים איש, וכן אגר שם כמויות ניכרות של תבואה ומיני קטניות שיספיקו לשנים רבות. מעולם לא הזכיר יוספוס את מצדה כמבצר בעל חשיבות אסטרטגית. לעומת זאת, בתארו את מבצר מכוור, הוא אומר שלמקום זה נודעה חשיבות אסטרטגית להגנת הארץ⁶). הרומאים ראו במכוור מקום בעל חשיבות רבה להגנת ארץ יהודה. כשהשתלט גאביניוס על יהודה הוא הרס את מכוור⁷ כיון שסבר שמקום זה צפויה פורענות לרומאים. הוא לא החריב את מצדה כיון שלא יחס לה חשיבות אסטרטגית. הוא אפילו לא כבש את מצדה. כשהיה הורדוס למלך הוא בנה מחדש את מכוור וביצרו. כשכבש באסוס את מכוור בשנת 72 הוא הרס כליל את המבצר. כדברי יוספוס, היה מן ההכרח למחות מבצר זה, לבל יעורר רבים להתקומם, כיון שמטיבו היה מבצר זה מעורר ביושביו תקוות לביטחון, והיה מרתיע את המתנכלים לו⁸). יכולים אנו, אם כן, לסכם מדברי יוספוס וכן ממקומם הגאוגרפי של המבצרים בימי בית שני, כי למצדה לא ייחסו חשיבות אסטרטגית.

במאמרי כתבתי: „הסיקריקין היו אינדיבידואליסטים המעונינים בהצלת נפשם. הם לא היו נאמנים לאומה ולא היו מעונינים בקיומה של מדינה יהודית. מעולם לא באו לעזרת אחיהם לדת ברגעי משבר“. מר אורלן משיג על דברי ואומר: „קשה להשלים עם התמונה הזאת, שצייר לפנינו הפרופ' צייטלין מדמותם של בני הכיתה הקיצונית עזת הנפש, שהטיפה בלהט ובכוח למלחמה ללא פשרה ברומאים ובמבקשי השלום עם הרומאים, ונרדפו ונהרגו בכל מקום. כלום לא יכלו אנשים, אינדיבידואליסטים המעונינים בהצלת נפשם' למצא דרך יותר קלה להצלתם מזו שהם בחרו להם?“ לא אמרתי שהסיקריקין היו מעונינים בהצלת חייהם, כי אם בהצלת נפשם, ויש הבדל גדול בין השניים. הסיקריקין האמינו בנצחיות הנפש, הכלואה בגוף. הם האמינו שהמוות משחרר את הנפש ומניח לה לפרוש למקום משכנה הטהור. זו היתה השקפת העולם שלהם. יוספוס כותב

(5) שם (297).

(6) שם (299—300).

(7) שם 7, 6, 1 (163—165).

(8) שם (171).

(9) שם (164).

שאחרי כיבוש יהודה בידי הרומאים ברחו כמה מהסיקריקין לאלכסנדריה, ושם המשיכו בהטפת בשורתם — שלא יהיה שלטון אדם באדם, שהאלקים הוא השליט היחידי¹⁰). יוספוס מוסיף ואומר, שבפגשם התנגדות מצד כמה מנכבדי היהודים, הרגו אותם הסיקריקין, והוסיפו להטריד את הנותרים בהטפה למרד¹¹). מנהיגיה היהודיים של אלכסנדריה פחדו מנקמת הרומאים והודיעו לשלטונות על מעשי הסיקריקין. הללו נתפסו ועונו בידי הרומאים. בתארו דברים אלה, כותב יוספוס כי למרות כל עינויי הגוף שנוסו בהם הסיקריקין על מנת שיוודו בריבונותו של קיסר, אף אחד מהם לא נכנע ואף לא עמד על סף ההודאה. כולם החזיקו בדעתם וגברו על כל לחץ, עמדו מול העינויים והאש בגוף שכאילו אינו חש כאב ובנשמה שכביכול התעלזה בו. במיוחד התרשמו הצופים מן הילדים הרכים בשנים, שאף אחד מהם לא הודה בריבונותו של קיסר. עד כדי כך גבר עוז הרוח על תשישות הגוף¹²).

אכן היו אלה אנשים המתים על קידוש השקפתם. הרוגי הסיקריקין השפיעו מאד על הנוצרים הראשונים שנירדפו ועונו. מות הגבורה של הסיקריקין באלכסנדריה, על קידוש עקרונותיהם, הוא שעורר את יוספוס לשים בפיו אלעזר, מנהיג הסיקריקין במצדה, את הגאום הנשגב הקורא להתאבדות תחת נפילה בידי הרומאים. הסיקריקין היו אידאליסטים. באמת אמרו, כי אידאליסטים קיצוניים מסוכנים יותר ליציבותה של מדינה מסתם פושעים.

במאמרי כתבתי: „במלחמה הארוכה של היהודים ברומאים לא נטלו הסיקריקין חלק, הם היו במצדה, עסוקים בהתנפלויות על אחיהם לדת. הזדמנויות למכביר היו להם לארוב ולהטריד את הרומאים מדרום, לתקפם מאחור, אך לא עשו כל צעד לבוא לעזרת היהודים... כשנרדפו על-ידי המתונים, נמלטו למצדה ופעילותם נפסקה... הסיקריקין לא לחמו ברומאים. כשצרו הרומאים על מצדה, הסיקריקין התאבדו. כך ניתנה מצדה לרומאים בלא קרב ובלא לאבד אף חייל רומי אחד“. מר אורלן מתנגד לדברים אלה ואומר:

„עצם מאורע מצדה מוכיח את היפוכו של דבר. יוסף בן מתתיהו מספר: כל הארץ נכנעה במלחמה, רק מבצר אחד [מצדה] עוד החזיק במרדו, על כן הקהיל סילוה את הצבא המפורז בכל המקומות ויצא להלחם במצבר הזה (שם ז, ח, א). אילו ישבה בראש ההר קבוצת יהודים שלא פגעה לרעה ברומאים, כלום היה שר הצבא הרומי אוסף את כל צבאו שבארץ להלחם באותה קבוצה?“ ראשית עלי להדגיש שמובאתו מיוספוס מבוססת על תרגום פגום. יוספוס אינו אומר שפלביוס סילוה ריכז את כל צבאו שבארץ, אלא את כל צבאו שבאיזור — איזור מצדה. בטקסט היווני לא כתוב choros אלא topois, ובלאטיני — „loculum“ — דהיינו, מקום, סביבה¹³). והבדל גדול בין השנים.

מר אורלן מעמיד שאלה היפותטית: „כלום היו הרומאים משקיעים עמל

10 שם 10, 1 (407—419).

11 שם (411).

12 שם (419).

13 שם (252).

ומאמץ אנושי כה רב כדי להגיע אל האנשים האלה, שלא עשו להם כל רע, ולהלחם בהם? אין זאת אלא שהיתה זו קבוצת לוחמים שהטריחה את הצבא הרומי לא במעט, שעמדה במרדה נגד הרומאים הכובשים עד הסוף, וקיומה סיכן את בטחונם ושלטונם של הרומאים בארץ, וכדאי היה להם כל מאמץ כדי להגיע אליהם אל ראש הצוק ולהכריעם". שאלה זו מוכיחה כי השואל יודע אך מעט על טיבם של הרומאים.

הרומאים עיגו והרגו את הסיקריקין באלכסנדריה לא מפני שנפגעו מהם בגופם — הסיקריקין לא הרגו אף רומאי אחד באלכסנדריה. הסיקריקין הוצאו להורג בגלל השקפותיהם, בגלל הטפתם נגד שלטון אדם באדם, וכיוון שלא הכירו בריבונותו של קיסר עליהם.

הרומאים לא נהגו סובלנות באנשים שהטיפו נגד טובת האימפריה הרומית. ברור שלא יכלו לנהוג סובלנות בסיקריקין, אנשי מצדה, שהטיפו נגד שלטונם של קיסר. שיטתם הצבאית היתה להשאיר, אחר כיבוש ארץ, מספר חיילים כדי למנוע הסתות והתפרעויות.

על דברי, שהרומאים כבשו את מצדה בלא לאבד אף חייל אחד, מגיב מר אורלן: "אדרבה, מתברר שבחורי מצדה עמדו על החומה וניסו להתגונן ולהפריע את מלאכת המצור, אלא שההתגוננות היתה בלתי אפשרית. מראש המגדל הרבו הרומאים לירות מכלי-הקלע המהירים והבליסטראות וגרשו על נקלה את העומדים בראש החומה ולא נתנו להם ראש" (שם ז, ה, ה). מכאן שהיתה התגוננות, אלא שלא היה בכוחם לעמוד בפני האויב העצום שצר עליהם מכל צד. משמע, שהיו אבידות ליהודים ואף אבידות הרומאים בודאי היו יותר מחייל אחד..."

יוספוס אינו מספר שהסיקריקין נלחמו ושהיו אבידות לשני הצדדים. מה שיוספוס אומר הוא זה: בשעה שכבש הצבא הרומאי את מצדה, בנו הסיקריקין בחיפזון חומה נוספת מבפנים, וזה כל מה שהם עשו. לו היו אבידות לסיקריקין, היה יוספוס מוסר זאת, כפי שמסר על ההגנה האמיצה של היהודים על מכור, הרודיון, אנטוניה, ירושלים ומבצרים אחרים. ליוספוס היתה דעה קדומה כנגד כל היהודים שלחמו ברומאים. עם זאת, הוא מספר על גבורת היהודים. לו סבלו הסיקריקין אבידות על הגנת מצדה, היה יוספוס מספר זאת, וכן, לו סבלו הרומאים אבידות בכיבוש מצדה היינו קוראים על כך בכתבי יוספוס, לפי מנהגו בכתובת קורות המלחמה כולה. בתארו את המצור על מבצר מכור, כותב יוספוס: "הם [היהודים] היו עורכים יום יום התקפות-פתע נלהבות, ויצאו לקרבות נגד אלה העוסקים בעבודתם על ההר, באבדם רבים מתוכם, ובהרגם רבים מן הרומאים". כלומר, לו סבלו הסיקריקין והרומאים אבידות במצדה, היה יוספוס מזכיר זאת כפי שעשה לגבי מכור.

במאמרי קבעתי שהסיקריקין לא באו לעזרת היהודים במאבקם כנגד הרומאים על חירותם הלאומית. הם לא עסקו בפעולות גרילה להטרד את הרומאים מדרום. מר אורלן אומר שהם היו מעטים מדי לעומת הרומאים: "אין

טעם, איפוא, להאשים ולגנות קבוצה קטנה של לוחמים מיואשים על שלא יצאו לקרב נגד צבא רומאי רב ואכזר".
 זה לא נכון, אפילו קבוצה קטנה יכלה להטריד את האויב מהמארב. מבנה האיזור הדרומי התאים מאד לפעולות מארב, אך הם לא ניצלו זאת. היו להם מספיק אנשים כדי להתקיף את אחיהם בעין-גדי ולהרגם. יוספוס מספר, כי בשעה שהתקיף שמעון בר-גורא את האדומים, גייסו הללו צבא של עשרים וחמישה אלף איש בערך, ויתר האוכלוסיה נותרה להגן על הרכוש מפני פשיטות הסיקריקין⁶⁵. כלומר, היו להם אנשים כדי להתקיף את האדומים וכדי להרוג באחיהם היהודים שבעין-גדי, אך לא מצאו לנכון לעזור ליהודי ירושלים במאבקם לשיחרור לאומי.

מר אורלן אומר: "אין ספק שהללו, מעוררי המרד הראשונים והמטיפים הקיצוניים למלחמה ברומאים, לא הזניחו שום אפשרות לזנב באויב ככל שעלה בידם". זוהי קביעה דמיונית טהורה. לו עסקו הסיקריקין בפעולות גרילה כלשהן כנגד הרומאים היה יוספוס מזכיר זאת, כשם שעשה לגבי גבורים אחרים של המרד, אף-על-פי שבו להם.

להדגשת גבורתם של הסיקריקין, מביא מר אורלן את הקטעים דלהלן מיוספוס: "ככה גדלה תשוקתם לשחוט את נשיהם וילדיהם ולשלוח יד בנפשם... כולם שחטו את בני משפחותיהם... כל אחד השתרע על הארץ ליד אשתו ובניו ההרוגים וחיבק אותם בזרועותיו ופשט צוארו לשחיטה... אוי לאומללים האלה, אשר לקלה בכל הרעות נחשב בעיניהם לשחוט בידיהם את נשיהם ואת בניהם!... מספר ההרוגים היה תשע מאות וששים נפש, והנשים והטף בכלל".
 בזה מגלה המביא את תמימותו. הוא מתייחס לסיפור זה של יוספוס, על שעתם האחרונה של הסיקריקין, כאל עובדה היסטורית. יוספוס היה ברומא בעת כיבוש מצדה. שתי הזקנות שנשארו בחיים לא סיפרו סיפור זה ליוספוס. כתיבתו זו של יוספוס היא לפי הנוהג ההלניסטי להגזים בסיפורים, לעשותם רבי רושם ונוגעים ללב. העובדה ההיסטורית היחידה שאנו מקבלים מסיפור זה היא שהסיקריקין התאבדו. איך עשו זאת — זו המצאתו של יוספוס, הניתנת בצורה המכוונת לעורר את רגשות הקורא. נאזמו של מנהיגם, אלעזר בן יאיר, אף הוא הומצא בידי יוספוס. יש להניח שאלעזר אמנם נשא נאום, אך לא את זה שמוסר יוספוס. מה שנמסר לנו היא המצאת הכותב שסבר כי בהודמנות זו מן הראוי היה לאלעזר לשאת נאום כגון זה.

אני כותב כי המרד פרץ בשנת 65 ומנחם נהרג בסתיו של אותה שנה, וכי מצדה נכבשה באביב שנת 72. מר אורלן, בהערה 4, כותב: "שני תאריכיו אלה של פרופ' צייטלין טעונים בדיקה: א. המרד התחיל, לפי מקומות היסטוריים נאמנים [?] אחרים, בשנת 66. חנניה הכהן הגדול נהרג בידי אנשי מנחם בן אלול, באותה שנה. בודאי עבר איזה זמן עד שנפל מנחם בידי אנשי אלעזר בן חנניה ואו, היינו בסוף שנת 66 או בתחילת שנת 67, נמלטו אלעזר בן יאיר ואנשיו למצדה". אורלן אומר שחנניה הכהן הגדול נהרג בן אלול. ב"מלחמת

היהודים" מעולם אין יוספוס מזכיר תאריך לפי הלוח העברי, ואינו נוקב בשם החדשים העבריים. הוא משתמש בלוח הסורי-מקדוני ובשמות החדשים לפיו¹⁶. הוא אומר שחנניה נהרג בשביעי בחודש גורפיוס¹⁷. בשנת 65 חל השביעי בגורפיוס ב־24 בספטמבר, ג' תשרי¹⁸. אם נניח שחנניה נהרג בשנת 66, תאריך שלפי דברי הטוען מבוסס על מקורות נאמנים, יהא עלינו לפקפק במהימנותם של המקורות הללו, כיון שהשביעי בגורפיוס חל ב־ד תשרי. באותה הערה ממשיך אורלן ואומר: "לפי שירר, הוכרעה מצדה בשנת 73. הוא חישוב וקבע שנה זו, שההיסטוריונים קבלו אותה, לפי שנות מלכותו של אספסיינוס, כפי שמובא אצל יוסף בן-מתתיהו. חשבוננו עולה יפה, והוא בודאי הנכון".

אספסיינוס הוכתר כקיסר בדצמבר 69¹⁹. השנה השנייה לשלטונו החלה בראשון בינואר שנת 70. מכאן, שכיבוש ירושלים בידי הרומאים בשנת 70 חל בשנה השנייה לאספסיינוס, לפי יוספוס²⁰. מצדה נכבשה ע"י הרומאים ב־15 לחודש כסנתיקוס; לפי יוספוס, היה זה בשנה הרביעית לשלטונו, כלומר בשנת 72²¹. מבחינה כרונולוגית טעה, אם כן, שירר.

מר אורלן מצטט את פרופ' ידין בענין השלדים שנמצאו במצדה — אשר, לטענתו, הם שלדי הסיקריקין בני השבעים והשמונים. היש הוכחה כלשהי כי אלה שלדי הסיקריקין? האין אלה יכולים להיות שלדי הרומאים, אלא אם כן מצא ידין כמה שמות של הסיקריקין חרותים על השלדים? ...

בהערה 5 כותב אורלן: "מענין הדבר, שיוסף בן-מתתיהו הרואה במנהיגי המרד רק עריצים ורשעים וכך בהמוני הנוהים אחריהם — אלעזר בן-יאיר, ראש הסיקריקין השנואים עליו יותר מכל האחרים, לא נזכר על ידו לגנאי כלל. ולא עוד אלא שהוא אפילו קורא לו איש חיל ונשוא פנים. (בתרגומו של פרופ' צייטלין המובא במאמרו: אדם בעל השפעה. ראוי לעיין איזהו התרגום המדויק)". בטכסט היווני כתוב *dunatos aner*²², הניתן להיתרגם או על ידי אדם בעל כח או אדם בעל השפעה, אך לא "איש חיל ונשוא פנים".

בתלמוד נאמר: "אמר רב יהודה, אמר שמואל, כל שאינו יודע בטיב גטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהן"²³. מאמר זה נכון גם לגבי כל נושא היסטורי או מדעי. מי שאינו בקי כל צרכו במקורות של נושא מסוים אל יכתוב עליו, במיוחד לא בכתב-עת עממי, כיון שהקורא הפשוט עשוי ללכת שולל אחרי דבריו ולטעות בהם. מאמרו של מר אורלן עושה שירות-דוב לכתב-העת שבו נדפס.

מעשה מצדה הוא פרק בלתי מזהיר בדברי ימי עמנו. למרות מספרם הקטן,

16 ר' ספרי מגילת תענית וכו' (in English) עמ' 45—57.
 17 ר' מלחמת היהודית, 2, 17, 8⁹ (440—441).
 18 ר' מגילת תענית וכו' ע' 98.
 19 מלחמת היהודים, ד, יא, ד (654); סוטוניוס, היסטוריוס.
 20 שם 6, 10, 1 (435).
 21 שם 7, 7, 1 (219); 9, 1 (401).
 22 שם 7, 8, 1 (253).
 23 קידושין יג, א.

יכלו הסיקריקין להתגרות ברומאים מדרום. זאת הם לא עשו. הם לא באו לעזרת אחיהם בירושלים. השקפתם כנגד שלטון אדם באדם כוונה הן כלפי הרומאים הן כלפי היהודים. שלטון הכהן הגדול חנניה היה בלתי אהוד עליהם כשם שהיה שלטונו של אספסינוס. במידה רבה מוטלת עליהם האחריות לחורבן המדינה היהודית.

ידידי, פרופ' ראובן גורדיס, תורם גם הוא מאמר לאותו גליון של „הדואר“, בשם „על גבורתם של מגיני מצדה“. במאמר זה הוא קובע כי הסיקריקין במצדה היו גבורים שלפניהם עלינו לכופ' ראש. פרופ' גורדיס הוא איש מדע חשוב בשדה התנ"ך. עבודותיו בשטח זה מעידות על שקידה, דייקנות והעמקה. אני רוחש לו את מלוא ההערכה כחוקר התנ"ך. לצערי הרב עלי לציין כי הוא חסר כמה תכונות חשובות למחקר ההיסטוריה שבתקופה הבתר-מקראית. במאמרו אומר פרופ' גורדיס דברים אלה: „גלוי וידוע שיוסף בן מתתיהו, שבגד בקנאים באמצע המלחמה, לאחר שנתמנה על ידם ראש הצבא בגליל — לא רחש אהבה יתירה לגבורים שנשארו נאמנים לעמדתם עד הרגע האחרון“.

ידוע בבירור שהקנאים באו לעולם לאחר שיוספוס הסגיר עצמו לרומאים, ועל כן לא יתכן שהוא מונה על-ידי הקנאים למפקד הגליל²⁴. הוא נתמנה ע"י הממשלה הזמנית שבראשה עמדו חנן הכהן הגדול, יוסף בן-גוריון ושמעון בן רבן גמליאל²⁵.

במאמרו מזכיר פרופ' גורדיס את גילוי המקווה ובית-הכנסת. שום מקווה ושום בית-כנסת לא נתגלו. תגליות אלה הן סיפורי אגדות. הורדוס, כשבנה וביצר את מצדה, התקין בריכות לטבילה²⁶ (חדרי רחצה).

פרופ' ידין טען שגילה מקווה שנבנתה לפי כללי ההלכה. איזו הלכה? במשנה ובתוספתא מובאות דעות שונות של תנאים בני שלושת הדורות הראשונים שלאחר החורבן. דעות אלה שונות זו מזו עד מאד²⁷. אין בידינו הלכה קבועה בענין המקווה בזמן בית שני וזמן קצר אחר חורבנו²⁸. מכאן שהסיפור על תגלית המקווה שרוי בתחומי הדמיון.

להלן אומר פרופ' גורדיס: „לפיכך יש להתיחס לידיעותיו עליהם ביותר משמינית שבשמינית של ספקנות“. יוספוס בז לכל מי שנטל חלק במלחמה ברומי.

24) ראש הקנאים היה אלעזר בן שמעון. ר' מלחמת היהודים, 5, 1, 2 (5); השוה שם 4 (21); 5, 6, 1 (250).

25) שם 2, 20, 4 (568).

26) שם 7, 8, 3 (290).

27) ר' משנה מקואות, א' ב' מקוה שנמדד ונמצא חסר כל טהרות שנעשו על גבי למפרע בין ברשות היחיד בין ברשות הרבים טמאות במה דברים אמורים בטומאה חמורה אבל בטומאה קלה... ר' תוספתא שם, א' 17—15, מעיין שמימיו מועטין וריבה עליו והרחיבו... מקוה שנמדד ונמצא חסר כל הטהרות שנעשו על גביו בין שמקוה זה ברשות הרבים בין שמקוה זה ברשות היחיד טמאות למפרע ר' שמעון אומר ברשות היחיד טמא וברשות הרבים טהור. אמר ר' שמעון מעשה ביגורס (במגרה) של זיסקוס ביבנה שנמדדה ונמצאת חסרה והיה ר' טרפון מטהר ור' עקיבא מטמא... .

28) ר' מאמרי „מצדה והסיקריקין“ J.Q.R. כרך 55, עמ' 4.

הוא היה פציפיסט. יוספוס היה היסטוריון, מהימן באשר לעובדות. מהימנותו דומה לזו של גדולי ההיסטוריונים של יוון ורומי. הוא מוסר את העובדות נכונה, כפי שקיבל ממקורותיו. הוא לא בדק את המקורות בדיקה ביקורתית. מספריו מוגזמים. פרשנותו לגבי המאורעות — משוחדת. כמה מדעותיו אלה לוקות בהעדפה או בדחייה אישית — הכל לפי מה שכתב עליו. מכל מקום, העובדות מהימנות. בזמן נפילת מצדה הוא לא היה בארץ אלא ברומא. הוא קיבל תאורים על נפילת המבצרים הרודיון, מכורר ומצדה מפי המפקדים הרומאים או מן הארכיונים של רומא.

ספק הוא אם היה מספרם של הסיקריקין בעת שהתאבדו תשע מאות ושישים. אך ברור שההתאבדות היא עובדה היסטורית. ידיעה זו הגיעה אליו מהארכיונים של רומי. כן עלינו לזכור שיוספוס נתן את ספרו "מלחמת היהודים" לקריאה לטיטוס³⁶². הוא לא היה מעז למסור ספורי-התאבדות שכולו זיוף. פרופ' גורדיס מנסה להדגיש, בסגנון פיוטי, כי הסיקריקין במצדה היו גבורים, אך הובסו. הוא אומר: "החשמונאים ניצחו וגבורי מצדה נצחו... יש גבור הנלחם וחי, יש גבור המוצא לו סתר עד יעבור זעם, ויש גבור הנלחם ומת על קידוש השם, והד המעשה מנצח את האויב".

תאור הגבורה היפה של פרופ' גורדיס אינו יוצא מתחום המליצה. מבחינה היסטורית, תיאור זה אינו הולם את הסיקריקין. הם לא מתו על קידוש השם. ההתאבדות עומדת בניגוד לרוח היהדות. אחרי נפילת יודפת ברח יוספוס עם אנשים אחדים למערה. לאחר מכן הם נתגלו ע"י הרומאים. האנשים החליטו להתאבד. יוספוס התנגד לצעד זה. בנאאמו הארוך הוא מטעים שהתאבדות הינה חטא נגד אלקים, ויש חוקים הקובעים עונש עליה³⁶³. יש להניח שכוונתו לחוקי עולם התרבות.

בקלטו את גבורת הסיקריקין במצדה, אומר ד"ר גורדיס שכל אחד ראוי לו להרכין ראש בפניהם. הוא כותב: "ויש גם שרוצים למעט את דמותם ולהכחיש את השפעתם של הגיבורים הללו. האמת היא, שבפני גבורת מצדה ולוחמיה חייב כל אדם — ולא רק מישראל — להרכין ראש".

חובתו של ההיסטוריון הוא למסור את העובדות כמו שהן במקורות, לאחר בדיקה מדוקדקת. אסור שתהיה לו דעה קדומה בעד או נגד. אל לו להגיש את ההיסטוריה בצורת התנצלות. מי שעושה זאת מסלף את ההיסטוריה.

שום יהודי המכיר את שלשלת המסורת היהודית אינו חייב להרכין ראש בפני הסיקריקין של מצדה, הקרויים בפי יוספוס בשם ליסטים, ובתלמוד — בריונים. הם רצחו את אחיהם היהודים וכן את הכהן הגדול בתוך המקדש. ההיסטוריה היהודית מלאה גבורים והרוגים על קידוש השם ועל קידוש העם, ולפניהם עלינו להרכין ראש. חמשת האחים החשמונאים נהרגו בידי אויבי היהודים. כשנפל יהודה המקבי בקרב, דומה היה שהנסיון לשיחרור ארץ יהודה

29 Vita, 363.

30 ר' מלחמת היהודים, 3, 8, 5 (361—382).

נכשל. מותו בקרב עורר את אחיו ואת העם להמשיך במאבק לחירות יהודה ולבסוף נעשתה הארץ למדינה עצמאית. לפני גבורים אלה נרכין ראש. חג החנוכה נקבע לזכר גבורת החשמונאים.

לעומת זאת, אחראים הסיקריקין במידה רבה לחורבן המדינה היהודית. נכון שהם היו אידאליסטים שהטיפו למדינה אוטופית, ונגד שלטון אדם באדם — ולמען השקפתם הם נקטו באמצעי טירור. נחזור ונאמר: אידאליסטים קיצוניים, פעמים שהם מסוכנים יותר לקיומה של מדינה מסתם פושעים. רצח חנניה הכהן הגדול היה בהתאם להשקפתם כנגד שלטון האדם: הכהן הגדול, מנהיג היהודים, היה מתועב בעיניהם כמושל הרומי. הם התנגדו לממשלה היהודית ביתר תוקף מן הרומאים, ויהיה מי שיהיה העומד בראש המדינה.

רעיון „פלשתין עצמאית“ וכשלונו / סוף מעמוד 51

יעמדו על נפשם וילחמו על זכותם לחיים עצמאיים בגבורה עילאית שתעלה אף על זו של המכבים.

ערביי פלשתינה אינם מלווים אף כיום — אחרי שלוש תבוסות — על ידי רצון לפתרון מדיני. הם מונעים על ידי ההרפתקה הרגעית ומשתכרים מהד התפוצצות רימון המושלך בישוב יהודי על ידי טירוריסט מוכה סנוורים. הם ציבור נבון, אומלל, אובד דרך.

לגרמנים היה האומץ אחרי התבוסה להתנער מאדולף היטלר ולהצמיח מנהיגות חדשה בראשות קונראד אדנאור, שגרס כי יש לוותר על הרבה כדי להציל מעט בתור כפרה על הפשעים ללא תקדים שביצע עמו, ואילו ערביי פלשתינה אינם מסוגלים להוציא אותה מסקנה טבעית מדרכם המוטעית.

אחרי שלושה נסיונות של השמדה, רשאית ישראל לנקוט בכל הצעדים הצבאיים והמדיניים כדי להבטיח את קיומה. פירוש הדבר שעליה לדאוג קודם כל לגבולות ביטחון שיצילוה מהתקפה רביעית מצד שכניה. שורת ההגיון גותנת שאין לה לתת אמון בהסכם שלום שייחתם עם מנהיגים שגרמו למלחמה ואינם מוכנים לחדול מאיומיהם ולחזור בהם משאיפות נקם. כי לשלום עם כנופית נאצר או עם חוסיין עושה דברו, לא יהיה כל ערך כיוון שהוא ייחתם רק בגלל לחץ של גורמים שבהם תלוי כיום עצם קיומם.

הערובה לשלום היא רק בכינון קשרים יציבים עם מנהיגים ערבים חדשים ומתונים, שיוודו כי הפתרון לבעיית דו-הקיום של היהודים והערבים בארץ-ישראל כרוך בגבולות חדשים ובחילופי אוכלוסיה.

יומן „מגילת יסורין“ של ח. א. קפלן

מאת ד"ר אברהם יצחק כ"ץ

היומן העברי על גיטו ורשה שמחברו מכנהו כ"דיד נפשי, עמיתו ורעי, הוברח אל מחוץ לחומות הגיטו בסוף שנת 1942 והוטמן למשמרת על-ידי פולני עד שרכשתיו בשנת 1962.

היומן מונה אלפי עמודים ומכיל שלל ידיעות רב על חיי גיטו ורשה ויהודי פולין. חשיבותו לחקר השואה היא רבת-ערך. היומן הופיע במקורו העברי במדינת ישראל בשנת 1965 (הוצאת „עם עובד“, תל-אביב ו"יד ושם" בירושלים). באותה שנה הופיע הספר באנגלית (בהוצאת מקמילן), ובגרמנית, צרפתית, שבדית ופורטוגלית (בשנת 1967). בזמן הוצאת הספר חסרו שתי חוברות. מחדש אפריל 1941 עד מאי 1942* אשתקד הצלחתי למצוא את החלק החסר של היומן ויפיע בקרוב בהוצאת „מורשת“ בתל-אביב. הרשימות המוגשות כאן רואות אור בפעם הראשונה. על חיי קפלן כתבתי ב„בצרון“** הוא היה מחנך ידוע בווארשה וחלוץ בהוראת הלשון העברית. שעוררה תשומת-לב מרובה ברחוב היהודי. קפלן זכה לאהדה רבה וגם שימש מטרה לביקורת מצד החכם הלל צייטלין הי"ד. שטען כי שיטות חינוך אלה תלושות הן מן ההווי היהודי השורשי, וכן גם מצד ע. נ. פרענק, עורך „הצפירה“ בימים ההם. קפלן השיב למבקרו במאמרים חריפים, במאמרים בעתונות ובדבריי-פולמוס שבעל-פה, וגם ייסד את „החדר המתוקן“, בית-ספר שבו נלמדה השפה העברית בהברה הספרדית. יליד העיירה הורודישטשב, פלך מינסק, וחניך ישיבת מיר והמכון הפדגוגי הממלכתי בוילנה, גר קפלן בוורשה כארבעים שנה והשתתף במסכת החיים החברתיים והציבוריים היהודיים שם. הוא עזר ליסוד אגודת „עבריה“ ותפס עמדה חשובה באגודת הסופרים והעתונאים העברים בפולין. קפלן חיבר ספרי לימוד כגון „שפת עמי“ (שלושה חלקים), „דקדוק הלשון העברית ושימושה“ (שני חלקים), „חומשי“, „עמי התנ"ך“, „פירושים להגדה של פסח“, „ספר משחקים“, „כתוב כהלכה“ וכינס את כתביו המפורים בשנת 1936 בספר „פזורים“. פעילותו המסועפת בעניני החינוך וההוראה העברית הביאה את קפלן לביקור בארה"ב בשנת 1921 ולביקור בארץ-ישראל בשנת תרצ"ה. מישאל חזר ברגשות מעורבים. האקלים בא"י הזיק לבריאותו. ביומנו רשם כי חסר לו „הכח הדרוש בכדי להתחיל הכל מחדש ולהדחק בחורין וסדקים לשם פירסום. כבר עיפתי בחיים. גופי נחלש ממחלתי הממושכה ואין לי עוד הכשרון להתאזר במרץ"... „בא"י הולך וגדל דור עברי חפשי, אבל ביחד עם זה הוא נעשה חפשי ממצוות הגלות: מרוחניותה וממדותיה הטובות. ואף על פי כן — לא אחליף ולא אמיר א"י בארץ זרה!“

חשיבותו של היומן היא בראש וראשונה שהוא מהיחידים שנכתב בעברית במקורו ומבוסס על מראה-עינים ומשמע-אזנים שנרשמו בשעת מעשה. רשימותיו לא עברו מעבדות ספרות ויצירה. התרשמותו מובעת במלוא העצמה והראשונות, ללא כחל וללא שרק. עוד בשנת 1935 שנתים אחרי שהתחיל לכתוב את היומן הוא כותב: „לכל מקום שגלו ישראל גלתה שכינה עמהם. זה נתקיים גם בי וביומני. לכל מקום שאני נוסע — יומני אתי, חברי הוא, ידידי הוא. לפי טבעי אינני איש רעים להתרועע. כל חברות וידידות תבוא כתוצאה מפטופעי הבל, מחנופה, מחלקת לשון שאינני מומחה לזה. בכל הברה של אנשים שאני בא — הנני במצב של זר. אינני מסתודד עם מי שהוא בקלות דעת ואחרי

(* עיין הקדמתי לספר.

(**) חוברת א, שנה כ"ז, תשרי-חשוון, תשכ"ו.

ההתודעות הראשונה. יומני ממלא מקומה של הידידות האישית. כאן לבי פתוח. כאן הנני כמו שהנני. אין צורך במסוה. אין צורך בחניפה למי שהוא. לעת עתה הנני הקורא האחד והמיוחד של יומני אבל יום יבוא — וקוראיו ירבו. זכן נעשה קפלן לבעל יומן מומחה ומוכשר! אותו הסיפוק הרוחני שמצא בשנת 1935 הוא מוצא גם בסוף שנת 1941: "היומן הוא חיי, רעי ואיש בריתי. בלעדו הייתי אובד. אל תוכו אני שופך את שיחי ואת כל רגשות לבי עד אשר יקל לי קצת. כשאני רגוז עצבים ודמי רותח; כשאני מלא תרעומות ומרירות על מיעוט כחי ויכלתי להלחם עם הגלים הזדונים שפצו את לועם לבלעני, כשידי רועדת מהתרגשות פנימית — אני מושך את עצמי אל היומן ומייד תעטפני ההשראה של שכינת היצירה אף כי מסופק הנני אם מלאכת ההרשמה שאני עסוק בה ראויה לכינוי, יצירה". יעריכו אותה בעתיד באופן שיעריכו; העיקר הוא שאני מוצא בזה מנוחתי הנפשית וזה מספיק לי".

הדחיפה לרשום את חיי הגיהנום אינה נותנת לבעל היומן מנוח. בסוף שנת 1942 קפלן כותב: "אני מרגיש שהמשכת היומן עד הרגע האחרון... היא שליחות היסטורית שאין לזלזל בה. עוד מחשבתי ערה ורעננה, עוד כח היצירה שבי טרם נשתק אף כי זה חמישה ימים שכמעט לא בא אוכל אל פי; ולכן ליומני לא אחריש".
הדברים האחרונים שהספיק לרשום ביומנו הם: "אם יבוא קצי — יומני מה יהא עליו?"
הרשימות באות ללא שינוי לשון וסגנון. פה ושם הוכנס כתיב מלא והושמטו קטעים מספר.

יומן גיטו וארשה

מאת ה. א. קפלן

15.7.41

גדול כח ההסתגלות של ההמונים היהודיים. ואולי בזה מונח סוד קיומנו. סגולה יש בנו להעמיד את ראשנו נגד הגל — עד שהגל מעבירנו; ותיכף לזה אנחנו שוב עומדים בקומה זקופה...

רב מספר הרעבים בגיטו, אבל לא כלם רעבים במאה אחוזים. יש מאתנו רעבים למחצה, המרוויחים למחצית פרנסתם; יש מהם הרעבים לשליש או לרביע, המרוויחים לשליש או לרביע פרנסתם. אמנם פרנסה זעומה ומצומצמת, אבל המאפשרת להתקיים קיום עלוב. שאלה היא איפוא: מהיכן אנחנו חיים? ועל זה יש תשובה אחת: משראינו שנשתנו תנאי הקיום המצאנו לנו פרנסות חדשות שלא ידענון עד כה. הוא שאמרתי: כח ההסתגלות מראה נפלאות בחיינו!

העריץ היתווה תחום לשטח חיינו בכדי להתנוון ולהתכמש — ואנחנו הפכנו אותו למקור קיום חדש. מלבד הברחת־מכולת בעלת ההיקף הגדול, שבעליה עושים עושר, יש הברחה־קמעונית, זעירית... נוצר חוג גדול של צעירים וצעירות שעל "גנבת־הגבול" פרנסתם. לכאורה, הלא המה מסכנים את חייהם, התלויים מנגד מדי עברם את הגבול — ואף על פי כן היה זה למשלח־יד קבוע למאות איש ואשה, משלח־יד שיצא מכלל מקריות והפך לפרנסה מתמידה.

ידוע לי פלוני אחד שבכל יום הוא "יוצא וחוזר" ומזה הוא חי ומתפרנס. ראשית, הוא עסוק במשלוח מכתבים "עטופים ורשומים לחר"ל" על יד הפוסתה

האריית, מה שאין בפוסתה היהודית, שאינה מקבלת לחו"ל מכתבים עטופים במעטפה כי אם גלויות כשהן בלתי רשומות... אף כי אביו הוא בן-תורה ויהודי טיפוסי לכל פרטיו ודקדוקיו, צדקה עשה הקב"ה עם בנו שחזות-פניו אריית היא; ומלבד השוטר הפולני "המקבל ביד" ו"יחוסו" ידוע לו אלא שאינו מדקדק יותר מדי, יתר הגויים אינם מבחינים בו שיהודי הוא ובאים עמו במשא-ומתן. מלבד מסירת מכתבים, עטופים ורשומים יש לו עוד "פרנסות": מכירת מטפחות-אף קטנות והעברתם מהכא להתם ומהתם להכא, או כתנות ולבנים שהוא מתעטף בהם כאותו הרב של ח. נ. ביאליק, היוצא לקיים מצות סנדקאות ביום הששי הקצר והקר בתקופת חורף. ואם יש לך לסדר איזה ענין פרטי או רשמי במוסד הנמצא מחוץ לתחום הוא נכון לשרתך ולקבל שכר טירחה. ותמיד הוא יסדר לך את ענינך על הצד היותר טוב. אין פרץ ואין צווחה, ושני הצדדים נהנים. ידועה לי עוד פלונית אחת בת אחד הגבירים לשעבר, שבימי השלווה דאג אביה לעתידה ולעתידי שלוש אחיותיה וטבל אותן במי השמד. למדו, גדלו והתחנכו כ"גויות" גמורות לכל דבר. בין לישיבה בגיטו ובין לעטוף "תו החרפה", קשה לראות בצערן. ארבעתן מלומדות מחונכות ומנומסות ואינן מבינות באמת: על שום מה ולמה באה עליהן כל הצרה הזאת? ולחיות צריך. אחזו איפוא בפרנסה יהודית — בהברחה קמעונית. אחת מהן היא יחסנית ביותר: פניה כפני גויה גמורה מלידה ומבטן ומשום זה היא מחוץ לכל סכנה. היא תרתי לכשרות: בחיצוניותה ובתעודותיה, ואין בה שום סירכא. בשבילי קנתה לבקשתי מחוץ לתחום ספר גרמני, שאין מוכרים אותו ליהודי, וקיבלה שלושה זהובים שכר טירחה.

קשה לפרט את כל "הפרנסות", שדוקא הגיטו הביאן לעולמנו. אבל בינתים יהודים מתפרנסים וחיים בתקוה שיוכלו עמוד עד שיעבור זעם.

9.10.41

מהגיטו המלא על כל גדותיו אין יוצא ואין בא. ביחוד מקפידים בכל חומר הדין על היציאה. להשיג "אויסווייז" לשם יציאה קשה כקריעת ים סוף. בכל הגיטו כולו אין שום משרד שאפשר יהיה לפנות אליו. לו יהא כדי להשיב את בקשתך ריקם. לפי הגיונו של העריץ אין בכלל מקום לבקשות ממין זה... יוצאים מן הכלל רק מתי ישראל. אמנם הדרך לפרגה, הנמצאת מחוץ לתחום, גדורה; אבל בין בית הקברות שברחוב גנשה ובין הפרברים האריים כמעט שאין גבול. ואם ירצה איזה מת חצוף וזריז לצאת לעולם שאינו שלו, אין מי שיעכב בעדו. ולפיכך — כל מת המובל לקבורה בבית הקברות שברחוב גנשה הריהו בעיני מועמד ליציאה מן הגיטו. ולא עוד — אלא שאינה רחוקה היא ההשערה, כי התמותה אצל היהודים גדלה ומוסיפה והולכת משבוע לשבוע, מחודש לחודש אך ורק כדי לרמות את ה"דייטש". אין זה אלא תחבולה יהודית למען עבור על "החק". והמלומד שב"שטירמער" יוכיח באותות ובמופתים מדעיים מבוססים שגם "תחית המתים" אינה אלא "שווינדעל" יהודי. בעזרתה יש אפשרות לצאת מן הגיטו...

ענין התמותה בגיטו הפך להיות עסק גדול המביא רווחים גדולים. ולכן

רבו הקופצים עליו. בשנים כתיקונם התעסקה בקבורת מתי ישראל רק הקהילה וכסניף לקהילה בתור עסק פרטי בשביל מקרי מות יוצאים מן הכלל התקיימה חברת "חסד של אמת". לא כן עתה. בכל פינה שאתה פונה אתה מוצא משרדים לסידור לוויית. ועליך כל משרד עומדת גלויה לעין כל ה"עגלה" השחורה. זוהי "העזרה המהירה" למזי רעב ולחולי מחלת הטיפוס שמספרם עולה לרבות. המוות וכל הזיונות הלואי הכרוכים בו מלווה אותך על כל צעד ושעל. סרה ממנו המיסתוריות והסודיות. "הלווית המת" כמעט שחדלה. מי שמת לו מת, אפילו הקרוב לו ביותר, מוסר את "הסחורה" למשרד הלוויית, העושה לו כל צרכיו. ככה נוסעת העגלה — פעם רתומה לסוס ופעם בצורת "ריקשה" הנמשכת על ידי משרתי המשרד — ממת למת, מטעינה מתים כמה שתוכל להכיל ומובילה אותם באופן סיטוני אל בית הקברות. כרגיל מתחילה האקספדיציה עלמא דקשוט עם חצות היום ואז גמתחת שורה ארוכה של עגלות-סוסים ושל עגלות-ריקשות לכל אורך רחוב גנשה ואין תנועת מתים זו עושה עליך רושם...

10.10.41

רמז "לנצח ישראל" ראינו בפתיחת בתי כנסיותינו לתפילה. בליל התקדש חג שוב היו היכלי מקדשנו מוארים ומלאים המון חוגג. שוב נוצרה האווירה העברית הקדושה והתמה שבת כנסיותינו מלאים ממנה; שוב נתיחדנו עם איניו שבשמים באוהל מועדו וקול אלהי ישראל הגיע לאזנינו מתוך תורתנו הנצחית. ממעמקי יסורינו שפכנו שיח מתוך לבות כואבים ודוויים. עם כל עומק הצער חשנו איזו הקלה בעובדה כשהיא לעצמה שנתחדשו ימינו כקדם ("קדם" אצלנו פירושו: לפני המלחמה!) שלושה בתי מועד פתחו את שעריהם לרינה ולתפילה. הלא המת: בית הכנסת הגדול שברחוב טלומצקה, בית הכנסת מיסודו של נז"יק ברחוב טברדה ובית הכנסת הליטאי והציוני-מזרחי "מוריה" שברחוב דוולנה. כל זה באופן רשמי.

אבל מצד "המועצה" היהודית, שכל הענין נמסר לידיה ולשקול דעתה על פי תנאים ידועים שהיתנה איתה הכובש, לא היתה מניעה לסדר מנין בכל בית. ובאפשרות זו השתמשו הרבה חצרות. אין לך חצר שלא סידרו בו מנין לתפילה בשביל דרי החצר והבתים הסמוכים. החצרות הבלתי פוסקות אמנם גרמו לריבוי אפיקורסים בישראל ואף על פי כן היו כל "המנינים" מלאים עד אפס מקום. כל אחד ביקש את הכינוס הציבורי, את הקהל העברי, את האווירה הדתית ציבורית שזה שנתיים אשר התרחק מהם. בבית גדול השיעמום, או חברותא או מיתותא, אבל גם על שמינו אלה נפרשה עננה בעצם ימי החג. על סדר היום עמד ענין חיסול, הגיטו "הגרזיבוטי" ועד שינויים טריטוריאליים לרעתנו. טברדה עתידה היתה להיקרע מן הגיטו; ועמה — בית הכנסת הנוצקי; אף בית הכנסת הטלומצקי היה בסכנה גדולה לעבור לידי הצר...
התפללתי ב"מוריה" שהזהיר בלילות החג באור שבעת הימים. מנורות-קודש של בית-הכנסת הדאנציגי שחרב ושעברו ל"מוריה", הציפו ים של אור. אלה הן מנורות נחושת ענקיות מעשה מלאכת מחשבת נפלאה. משגלתה קהילת

דאנציג גלו גם מנורותיה, אבל מזלן גרם והן זכו להפיץ שוב את אורן באוהל יעקב ולא באיזה בית־יראה קתולי או פרוטסטנטי. הכל תלוי במזל!

בשנת 1939, שנת ערב מלחמה נעשה בדק־בית גדול בבית הכנסת „מוריה“. לא היה זה בדק זעיר לשם מילוא איזו פגימות בכתלים או במעוזבה שנפתחו וצריכים תיקון; אלא בדק ענקי לשם הכנסת תיקוני בנין יסודיים וארכיטקטוניים, ששינו את פני בית־הכנסת מן הקצה אל הקצה. הושקע בו, בבדק זה סכום של שלושים אלף זהוב בזמן ששוויים הגיע לסכום של ששת אלפים דולר (כעת מגיע שוויים לשש מאות דולר). הבדק כמעט שהגיע לקיצו והנה פרצה המלחמה. לא זכה איפוא להגיע לגמר מלאכה. פתאום הכל נפסק, הכל ניתק ונקרע. קטסטרופה נוראה נחתה על יהדות פולניה. התחילו גירושים וגלויות של קהילות שלמות. רבבות פליטים ביקשו להם מקום מחסה בורשה. אז אמרו גבאי „מוריה“: „עת לעשות לנדחי האומה — הפרו תפלותיך“. חוץ מזה לא עברו ימים מועטים ודבר שלטון יצא לאסור את התפילה בכלל. אז הועדו אולמי „מוריה“ לנקודות פליטים. מאות נדחים וגולים, אומללים שבאומללים, מצאו ב„מוריה“ מקום מקלט לגופם העלוב הפכו אותו למקום סרחון. סרה קדושתו והפך למקום באשה וצחנה. צרות ויסורים הופכים אנשים לברברים. בבערותם ופראותם לא חסו על הבית ועל מערכת רהיטיו וכלי תשמישי הקדושה. הכל נתלכלך ונתאלח; הכל נשבר ונהרס; לא השאירו בו מתום. אבל כשהגיעה העת לחדש את ימיו קדם לא השגחתו בכל זה. הכל שוב נתחדש ונטהר, ולימים הגוראים תש״ב עמד ביהכ״נ „מוריה“ כמאו בטהרו ובצחצוחו ובקדושתו.

ידו פרש צר אל כל מחמדינו — והיד יבשה.

11.10.41

מחלת הטיפוס עושה בנו ובו שמות! כששנים מתוועדים ואחד מספר לשני ע״ד מחלת חכרם השלישי אין המספר מכנה את המחלה בשמה, כי בלא זה היא ידועה; מסתמא אינה אלא אותה המחלה בהא הידיעה. והוא הדין כשמת; אין מיתה סתם אלא באותה המחלה. עצומים חלליה וקרבנותיה רבו מספור. יש בתים ששיכלו מחצית בני ביתם. כל אחד בסביבתו המצומצמה מונה עשרות קרבנות שהובאו על מזבה מחלת הטיפוס הנוראה. אין קצה לחלליה.

מי הביאה לעולמנו? בר בי רב דחד יומא יענה לך שהכובש העריץ נתנה לנו במתנה. לפני בואו לא הכרנוה אף אם ידענו את טיבה. משהתחילו הגירושים, הגלויות, הקיפוחים והגזירות הרעות ועמהם הצפיפות הדחקות, העוני והרעב באה עמהם מחלת טיפוס־הכתמים. ומפני שהיא מחלה מתדבקת היא הולכת ומתפשטת אף בין החוגים האמידים. בימים האחרונים קרו מקרי מוות בעטיו של טיפוס הכתמים במשפחות עשירות. הגורר אחריו עקירת הדורות לעשרים אלף איש מישראל. הדחקות מתגברת מיום ליום ואלפי אנשים רעבים וצמאים תועים בחוצות הגיטו ללא מטרה ומשלח־יד. מגיפת הטיפוס מביאה עלינו כלייה גמורה. אין בית, אשר אין שם מת. בכלל חשך עולמנו בעדנו. אין שביב של תקוה; אין ניצוץ של אור. עתידנו מכוסה ערפל, אין עוד כח לעמוד בקשרי מלחמה עם הגלים הזדונים הנכונים לבלענו.

ואף על פי כן — עשינו הזכרה לנשמת מנחם מנדיל אוסישקין. אסיפת אבל זו התקיימה, כרגיל, בדירת "התחיה" (זמנהוף 13) המרכז היחידי לכינוסים ציוניים. המעון הפך "לבית תמחוי" ולמועדון לפליטים ציונים שנעקרו מאדמת מטעם וגלו לורשה ואין להם קירת בית לנפשם הנלאה. את האפוסטרופסות על בית-התמכוי הציוני תפסו בתור מולכים מעצמם מ. קירשנבוים ויצחק שיפער; והם הם אינם נותנים לגחלת הציונית שתכבה. אבל לא זה העיקר. המפעל הציוני יהוה פרק מיוחד בעבודתנו הצבורית בימי עבודתנו בגיטו. אבל כל זה — לאחר זמן. איך שהוא — ובזמנהוף 13 מהבהבת הציונות והיא מכריזה על עצמה שהיא "חיה".

אל אזכרת אוסישקין ז"ל הוזמנו למעלה ממאה איש מציוני ורשה, שברובם לא באו. בכלל עוקרים ציוני ורשה את רגליהם ממועדון ציוני זה. באים לשם רק שרידים בודדים. האולם מלא תמיד ביחוד פרנסים ציונים מערי השדה מפני שאין להם בית מקלט אחר ומפני שהם מבוטלים מכל עבודה ומעשה וגם מפני... שפרובינציאלים המה ועוד הביאו עמם מהפרובינציה "הדרת כבוד" לעסקני ורשה הציוניים.

בורשה עוד טרם נדם הד הריבות שהטילו קנאה ושנאה בין "על המשמר" לבין "עת לבנות"...

מנחם אוסישקין ז[כ]ה להערכה יפה ומוצלחה מאת בלוך. ציין את המנוח כמניח האבן הראשה שעליה התבססו שלושת עקרוני התחיה הלאומית: אדמה עברית, עבודה עברית ושפה עברית. בנוגע לשלושת עקרונים הללו לא ויתר המנוח אף כמלוא נימא. בכל פעם שהרגיש פגיעה בעקרונים האלה לא חס על כבוד הבריות והיה "איש ריב ואיש מדון לכל הארץ". ועם כל זה היה נוח ורצוי לכל המפלגות דוקא מפני שהיה איתני ויסודי. על קישוטים אפשר לוותר אבל לא על אבני-היסוד. אם אין יסוד מוצק אין לבנות שום בנין ברי-קמא. וכן הלאה בנוסח זה, שבעיני היה לו טעם לשבח.

אחריו דיברו באי-כח שונים: של "מזרחי", של הרבנים הציוניים, של הציוניות ושל "הנוער הציוני". כל אחד חזר על אמת אחת: מ. אוסישקין היה איש היסוד, איש הקרקע, איתן, מוצק ומוקשה ומלא רוח גבורה ומסורות. אחדים הזכירו אפיזודים שונים מחייו המעידים על תכונתו היסודית הן בתור איש הקרקע והן בתור שומר המסורת הציונית.

כן; עם מנחם אוסישקין נסתיימה תקופה רבת פעלים בתחית העם הארץ!!

17.12.41

השנה כמעט שלא הודלקו נרות חנוכה בבתי ישראל. אף אין זכר לחגיגות חנוכהיות שאשתקד הוחגו ברב פאר ותשואה חגיגית ועודדו את הלבבות הנכאים. משיחשך היום תשרור אפלה עבה בכל סמטאות הגיטו. בחוצות אין שום מאור — של חשמל ולא של גז — מפחד הבולשבים הבאים בעב הענן וממרומי שחקים עושים כליה בנאצי. מאותו הטעם אין שביב אור מחלונות הדירות אף לא מחלונות- (סוף בעמוד 73)

ד"ר שמואל מארגושס כסופר עברי

מאת א. ר. מלאכי

את פטירת ד"ר שמואל מארגושס ציינו, ובצדק, גם כאבידה עברית. הוא היה קרוב לתנועה העברית והזדהה עם הספרות העברית. הגיב על בעיות עבריות (חינוך, ספרות ותרבות עברית), וכתב על סופרים וספרים עבריים. לא פעם ייסד את מאמריו וארג את מסכת רעיונותיו בספר ובמאמר עברי. ידיד היה לסופר העברי באמריקה ואף ראה את עצמו כסופר עברי, כי פירסם כמה מאמרים בעברית. גם ב"בצרון" (שנה כ"ג, כרך מ"ו, חוברת י'; סיון-תמוז, תשכ"ב, פירסם רשימה יפה "גאולת רוח וקרקע", על קרן הקיימת לישראל, שבה ביטא את כמיהת היהודים בעירות גאליציה ובגיטו הניו-יורקי, לפני מלחמת עולם א', לגאולת הארץ, וחיתבתם לקרן הקיימת גואלת אדמת ארץ-ישראל בפרוטות העם. וגם געגועי הנער שמואל מארגושס לארץ האבות נמסרו ברשימה זו. במלים חודרות ללב הביע: "עם ללא אדמה, המיחל לגן העדן האבוד, מצא את המפתח אליו בקרן הקיימת", ועל קסם הקרן הקיימת סיפר: "כשהייתי ילד בעיירה הקטנה אשר במדינת גאליציה, ידעתי הכל אודות הירדן והכרמל. הערים שכבש יהושע ובנה דוד, אף כי בקושי זכרתי את שם הנהר ליד הכפר הקרוב, או את שם רכס ההרים שהתנשא במרחק של חמישים מילין ממקום מגורי. עם זאת היתה ארץ הקודש לוטה בערפילים. פעולת הקרן הקיימת שיוותה לה ממשות. היא גם הצמיחה לה כנפיים".

ד"ר מארגושס אהב את העברית וכתב עברית, אבל גם על הסופרים האורחים לא נמנה. היה סופר עברי בכח, ובזכות מאמריו האחדים הייתי מכניס אותו, כאת אביו ר' יוסף, ב"ספר זכרון לסופרים העבריים באמריקה" — הלכסיקון שכמה שנים חלמתי על חיבורו, וגם התחלתי בחיבורו, אבל נשאר חלום ללא פתרון...

מייחסים חשיבות יתירה לפסיעותיו הראשונות של מארגושס בזה שנסיונו הראשון היה בעברית, וכניסתו אל הספרות היה סיפור שזכה לעבור דרך עריכתו הקפדנית של דוד פרישמאן. כך כותב הד"ר ש. ביקל במאמרו על המנוח ב"טאג מארגענזשורנאל" (13 באוקטובר, 1968): "בתוכו של דבר לא ששים שנות [עבודה ספרותית] כ־אם ששים ושלוש, כי הד"ר מארגושס עשה את נסיונו הספרותי בשנת 1904 בסיפור עברי ב"הדור" של פרישמאן".

המקור לדברי ביקל, הערך על מארגושס ב"לכסיקון של הספרות האידית החדשה", שכתוב בידי י. בירנבוים. שם הסיפור — וזה חשוב מאד — לא נזכר בלכסיקון וגם ביקל לא הזכיר. קצת בקי אני ב"הדור" של פרישמאן, ואם כי ודאי לי שאין שם סיפור בחתימת מארגושס, או כינוי שאפשר להיתלות בו ולזהות אותו עם מארגושס, בכל זאת אחרי קראי את מאמרו של ביקל עברתי שוב על גליונות "הדור" ולא מצאתי שום סיפור או רשימה שאפשר לייחסם

למארגושס, לוא גם חתם באיזה כינוי. לא זכור לי דבר שלו ב"המצפה" הקראקאי או ב"הלאם" הניו-יורקי. בזה האחרון השתתפו סופרים גליציאיים כהבדחן ת. א. הופנר, וגם ראובן אייזלאנד הצעיר, מראשי תנועת הצעירים בספרות האידיית, חבירו של מארגושס, פירסם בו שיר. לעומת סיפורו העברי המפוקפק, דיקדק מחבר הערך בלכסיקון להזכיר את שם סיפורו הראשון ונסיונו הראשון, באידיית. וקרא גם ביקל אותו בשמו "דער זאמדיקער וועג", שנידפס ב"אידישעס וואכענ-בלאט" של יעקב פפר, שהתחיל להופיע ב-1907 בניו-יורק. "אידישעס וואכענ-בלאט" היה עתון גאליציאי, כלומר: עורכו ומוציאיו היו גאליציאיים וגאליציאיים היו סופריו וקוראיו. בימי פילוג שבטי ישראל בניו-יורק, ומלחמת ה"רוסים" וה"גאליציאיים", והאחרונים מקופחים ומתאמצים לתפוס עמדה ברחוב היהודי בניו-יורק היה עתון זה גלחם על זכויותיהם של הגאליציאיים, ובו גם באו סופרי גאליציה הצעירים לידי ביטוי. כמה מהם עשו בו את נסיונותיהם הראשונים. כך פירסם מארגושס את סיפורו הראשון בעתון זה, והמשיך להשתתף בו בקביעות. מייסד העתון, פפר, בהיותו בגאליציה פירסם לפעמים כתבות מעירו (וכמדומני גם מאמר) ב"המגיד" של פוכס, שגם בשנותיו האחרונות שעורכו כבר היה תושב אנגליה, עוד נחשב לעתון "חצי גליציאי". כאן, בניו-יורק, תפס זמן מה מקום בעתונות האידיית. פפר היה עתונאי מטיפוס הרמאלין, אך יותר מודרני ויותר ספרותי ממנו. בר-ג"ש, משורר העבודה הראשון שלנו, מחבר "יה-חי-לי-לי", היה זריו להריק את "רעיונותיו של יעקב פפר" לעברית, מתרגם את מאמריו מה"אמעריקאנער" ומפרסמם ב"השקפה", "חבצלת" ו"הפרדס". את נסיונותיו בעברית עשה מארגושס ב"התורן" החדשי, שאגודת "אחיעזר" התחילה להוציא בשנת תרע"ג. אחרי נסיונו הבלתי-מוצלח של ראובן בריינין בהוצאת השבועון "הדרור" והפסקת הירחון "הדבורה" של גרשון רונצווייג, נשארה אמריקה ללא מילה עברית. בימים ההם נמצאו באמריקה ובקאנאדה סופרים עבריים, זקנים וצעירים, ותיקים ומתחילים, שיצירותיהם נתפרסמו בעתונים אשר מעבר לים, וההגירה הוסיפה להביא כוחות חדשים. הורגש צורך בבימה עברית, בעתון עברי מקומי. "עיפה נפשנו לבצורת העברית. צמאים אנחנו לדבר שפתנו המקורית, למעין חי שהרווה את נפש האומה בכל הדורות", נאמר בפרוספקט על דבר הוצאת ירחון עברי באמריקה בשם "התורן" על-ידי הסדרות "אחיעזר" בניו-יורק.

"התורן" נועד בעיקר להיות ירחון ספרותי, מודרני, ובמגמה לבסס את היצירה העברית באמריקה, אבל עורכיו רצו לרכו סביבו את טובי הכוחות הספרותיים באירופה ובארץ ישראל. שמותיהם של מאה סופרים בדיוק (בהוספת "ועוד ועוד"...) רשומים בפרוספקט כמשתתפים בירחון החדש. מי לא נמצא ברשימה זו? לא נעדרו בה ברנר וברדיטשבסקי, בן-יהודה ויהושע ברזילי, קלויזנר וקלאצקי, ברנפלד ובר-טוביה, שמעונוביץ, פיכמאן וברש, שופמאן ושטיינמאן, וארוכה היא רשימת סופרי אמריקה. ושוב: מי לא נזכר ברשימה? מוצאים אנו כמה סופרים אידיים ששנים רבות לא אחזו עט עברי בידם (כגון וינטשבסקי, הרמאלין וזיפרט, בובליק ותשר"ק), וסופרים אידיים שכמעט לא

כתבו עברית (דוד פינסקי וי. אפוטאשו). שמו של מארגושס נעדר בפרוספקט. בימים ההם עוד לא יצאו לו מוניטין כסופר בכלל ולא הזומן להשתתף ב"התורן", אבל העפיל לעלות על הבימה העברית ובירחון העברי עשה את נסיונו כסופר. אם באידיש התחיל מארגושס בסיפור, עבר לפובליציסטיקה ונעשה אחד מעמודי התווך של הזשורנאליסטיקה והפובליציסטיקה האידיש באמריקה, התחלתו בעברית היתה בביקורת. בחוברת השלישית של "התורן" (מנחם אב, תרע"ג), נידפסו ממנו שני מאמרי ביקורת: על המאסף "העברי החדש" בעריכת יעקב כהן ו"שירת היאותה" של לונגפילו בתרגום שאול טשרניחובסקי. שני הספרים הופיעו בימים ההם, ועשו רושם רב. השני כתרגום-אמן משירת-המופת האמריקאית של משורר גדול בתרגומו של משורר עברי גדול, וגם זה שהתרגום העברי של היאותה יצא אחרי התרגום האידי של יהואש גיתן לפרש, לדיון והשוואות. והמאסף "העברי החדש" עורר בהופעתו תסיסה, אפשר לומר: סערה, בשמו, עורכו, ומגמתו המהפכנית-לאומית — שינויי הערכין שכיוון המאסף להכניס, שנתבטא במאמרו של העורך "המהפכה העברית", וביתר יחוד במאמר-הפתיחה המעורפל, שהתחלתו: "הוא הולך ובא, הוא מוכרח לבוא — העברי החדש", וסיומו: "כי הוא הולך ובא, מקרבנו הוא בא — העברי החדש".

"העברי החדש" עורר תגובות והדים חיוביים ושליילים בעתונות העברית בגלל מאמרו של ד. ששר (ז. שניאור), "משוררים" (שיחה של ביקורת) בסוף המאסף, שבו מתח בעיקר ביקורת קשה על שירי יעקב שטיינברג, אבל דרך אגב, פגע בספרות האידיש ובקולט האידישאי ששלט אז, אחרי ועידת טשרנוביץ, ברחוב היהודי; המבקר שם ללעג את "הכריה המשונה — האספה הצ'רנוביצית" ואת אלה הסופרים ("הנומברגים והניגרים ודומיהם") "שיש כנראה בדעתם ליצר בין-לילה תורה ז'רגונית ותרבות ז'רגונית עם גאונים ז'רגוניים ועם "עבר" ז'רגוני גדול"; ביטל את השירה האידיש הצעירה, ועקץ עקיצת עקרב את מוריס רונזפלד (דבריו: "אשר כל גאונותו תלויה בזה, שיצא בהשתדלות פייויל") באשכנזית עם צעצועים משל לילין"...), פגיעה זו בשירה האידיש הביאה לתגובות חריפות על "העברי החדש" בעתונות האידיש, והגדיל בזה מוריס רונזפלד. עקיצת ששר הרגיזה אותו והוציאה אותו מכליו ממש. הוא לא ידע מי הוא ששר, וכפי הנראה גם את המאמר לא קרא, והדבר נודע לו מהתגובות על המאמר בעתונות האידיש. על תרגום שיריו לגרמנית היתה גאוות רונזפלד, והוא כבר עמד בערב ירידתו הפיזית, ורגיש היה ולא סבל מימיו אף הערת-ביקורת קלה, וכאן — לעג כזה וביטול כזה מאיזה לבלר שגם את שמו לא ידע! דברי ששר, כפי שנמסרו במאמר-הפולמוס בעתונים האידיים, זיעזעו אותו ובחמתו התנפל בגסות, במאמר ב"פארווערטס", לא על ששר, כי אם על... יעקב כהן ויעקב פייכמאן. השני היה "חף מפשע", כי פייכמאן לא השתתף כלל ב"העברי החדש", אבל נתלה בו רונזפלד. במאמרו זה כבר "התנקם" רונזפלד בלשון העברית בכלל בקראו אותה "לשון רחב הזונה" וכדומה. לא כאן לעמוד בפרוטרוט על מאמר זה. אני רוצה להזכיר שהתנפלות רונזפלד זו לא עברה בלי שתיקה. הגיבו על חרפותיו

בחריונות בעתונות האידיית בניו-יורק. גם ראובן בריינין התפלמס עם רוזנפלד במאמר-ראשי ב"קענעדער אדלער" שנערך על ידו. במאמר זה השתמשו ב"וואר-הייט" של מילר להתקיף את רוזנפלד². גם באסיפות עבריות בניו-יורק דנו בהתנפלות זו של רוזנפלד והתפלמסו עם "העברי החדש", מגמתו וערכו הספרותי בכלל. מאמר הביקורת של מארגושס על המאסף בירחון העברי היה "דבר בעתו". יש להעיר, שבמאמרו של ד. ששר לא נגע המבקר. הוא דלג עליו, ולא הזכיר אותו כלל. הוא עמד ביחוד, ובאריכות, על המגמות המהפכניות והאנטי-גלותית של "העברי החדש" שנתבטאו במאמריו של כהן, ומתוך ניתוח הרעיונות שהובאו במאמר על מהות תחייה ומהפיכה בערכים הרוחניים והתרבותיים המקובלים, ותשובה אל המקור הרחוק ואל תרבות ישראל הקדומה, סתר את בנינו של כהן. הוא איננו מבקר, כי-אם מתפלמס עם כהן, יותר נכון: גלחם על דעותיו הוא שמתנגדות לדעות העברי החדש; מגן על יצירת הגלות ותרבות הגלות, שממשיכות את היצירה היהודית ותרבות הישראלית העתיקה. אגב הערכת יעקב כהן כעורך, נסיון ראשון ל"משורר התום, הרוך והילדות", הוא אומר: "קוראים אנחנו את המאמר הראשי, הפצים אנחנו ומתחבטים לדעת מי הוא העברי החדש ההולך ובא, מה טיבו של בר-גש זה ומדוע הוא מוכרח לבוא — אך לשווא כל עמלנו. המשורר היה לעורך, אך את המליצה לא שכח עוד. יודע הוא את ערך המלה היפה והוא מרבה לצבר צבורים של מלים יפות, ואנחנו הקוראים הפשוטים מי ומה אנו כי יגיד לנו המשורר מה בלבו?"

הוא התפלמס בשנינות ובטמפרמנט ובהסברת מהות התרבות הישראלית העתיקה, השתלשלותה והתפתחותה במשך הדורות, התחייה העברית והרומנטיקה העברית, הרומנטיקה הגלותית, זו שכלפיה ערוכה "המהפיכה העברית" של "העברי החדש" והוכיח מהחומר הספרותי על... הנעימה הגלותית אשר במאסף. מ. עמד בפרוטרוט על שירי שניאור, שממון, שנדפסו ב"העברי החדש", ציטט, ניתח ופירש: "שממון זה הוא שממון הגלות, בת קולו של הגיטו, יציר הרומנטיקה הגלותית", והוסיף:

"הנה פה הקרע אשר בגלות צועק מתוך חרוזי מר שניאור — אותו הקרע שבלב אשר לא נוכל לפסוה עליו. הוא צועק מתוך ספרי המופת שלנו, ספרי המוסר והקבלה, העיון וההסתכלות הפנימית, מרבנו בחיי עד שלמה לוריא, מהבעש"ט עד ברדיטשבסקי. יש קוראים לזה "צער עולמי" ויש קוראים אותה פשוט "רומנטיקה גלותית"..."

"אבל, וזה העיקר, כלום לא יפים ונעלים הם חרוזי שניאור מפני שהם מביעים את צער הגלות? כלום אין השורות הללו מלאות רגש כביר וטבעי מפני שהרגש הזה נולד על ברכי הגלות, ולא על ברכי העבר הרחוק?"... גם בשירו של י. אריאל (יעקב כהן) "פילאטוס" והמחזה "סחופי זרם" והאגדות מפי העם של י. ל. פריץ, עם ההערכה האסתטית יבליט את המוטיבים הגלותיים אשר ביצירות אלו. על השיר אמר: "אבל העיקר שם היא האגדה אודות

(2) ראה מכתבו של מוריס רוזנפלד לבריינין מן 7 באפריל 1913 ב"אגרות מוריס רוזנפלד" (אידיית), בעריכת יחזקאל ליפשיץ. ב. איירס, 1955, ע' 155—154.

היהודי הנצחי, האגדה היפה הזאת גלותית היא בתכנה — ומדוע נתן לה מר כהן מקום ב"העברי החדש" שלו? ועל המחזה ו"מפי העם" יכתוב: "המחזה מציג לפנינו נפשות הפועלות בעצם הזרם הריבולוציוני ברוסיה. מה ענין שמיטה אצל הר סיני — מה לו להעברי החדש, להעבר הרחוק, להקולטורה העברית העתיקה ולסחופי זרם של הריבולוציה הרוסית?" ועל האגדות "מפי העם" הוא פוסק שהן "אידיאליזציה של הגלות", והוא שואל: "מה ראה איפוא יעקב כהן להכניס את האגדות הללו לתוך מאספו?"

רואים אנו שבעיקר הרחיב מארגושס במאמרו זה את הדיבור על מגמת המאסף, אבל הוא דן בחומר גם מבחינה ספרותית ואמנותית, אגב הערכות תמציתיות והערות קולעות, והעביר את טוב "העברי החדש" לפני הקוראים (רק על מאמרו החשוב של י. נ. שמחוני "רבי יהודה הלוי כמשורר לאומי" דלג ולא הזכיר אותו כלל), ועם השלילה הראה גם על החיוביות שבמאסף. במאמרו זה וברשימתו היפה על "שירת היאותה" בתרגום טשרניחובסקי³) באותה חוברת "התורן", הראה מארגושס הסופר המתחיל, כשרון מבקר בעל טעם ספרותי, מעורה בתרבות העברית והאנגלית, וחבל שכתבתו בעברית נפסקה בהתחלתה. לוא התערה בעברית היה תופס עמדה בספרות העברית באמריקה. גם צ. ה. וואלפסון, שהתחיל בעברית במאמרי ביקורת ב"הדרור" של בריינין, היה מעורה בתרבות העברית והאנגלית, וגם הוא לא המשיך, ובשניהם אבדו לספרות העברית באמריקה שני כחות חשובים.

גם מאמר פובליציסטי, "היהודים והבחירות בניו-יורק", פירסם מארגושס ב"התורן" (חוברת ד', אלול, תרע"ג, ע' 179—172). נראה שאין זה מאמרו הפובליציסטי הראשון, כי כפובליציסטן ותיק, "זקן ורגיל" ממש, הוא נראה במאמר זה, אולם בעברית הוא נסיונו הפובליציסטי הראשון ונסיון ראשון לעניין את הקורא העברי בבעייה שפחות מכל היה מעוניין בה — שאלת פוליטיקה יהודית לגבי המדיניות האמריקאית, כלומר: השפעת היהודים וכחם להכריע את הכף לטובת מעמדים של כל המפלגות הפוליטיות.

השפעת היהודים בניו-יורק כבר היתה מורגשת עוד מראשית מאת העשרים, ובמאמרו מביא מארגושס כמה עובדות על כוחם של היהודים בהכרעת הכף הפוליטי. הוא כותב: "עובדה היא, למשל, כי גיינור ראש העיר דהאידנא נבחר רק הודות להבחורים היהודים שזכרו לו את חסדיו במעשה-דופי לבינגהאם, ועובדה היא כמו כן, כי בין הגורמים שעכבו בעד ווהייטמאן מהיות הקאנדידאט של הפיחוניסטים היה הגורם היותר גדול ההתנגדות לוהייטמאן מצד הבחורים היהודים משום מעשה בראנד-שיף".

3) בבקרתו זו עשה מארגושס השואה בין תרגום "היאותה" של טשרניחובסקי לתרגומו האידי של יהואש, וזכות השפה העברית מצא את תרגומו של יהואש וקראו שם את התשובה של היאותה יהואש. הוא כותב: "פתחו נא את תרגומו של יהואש וקראו שם את התשובה של היאותה למדני סגון. מה גדול ההבול! גם שם תמצאו חריפות בהמענה, אבל את הלעג בהמענה, אבל את הלעג העברי לא תמצאו שם. מפני מה? מפני ש"יהואש" אינו פייטן ותורגמן גדול? לא זאת היא הסיבה. הדבר הוא שכלימבטאו האנגלי של לונגפילו איננו מוכשר ללעג כזה, לעג נוקב עד התהום, לעג עברי..."

לא כאן המקום לעמוד על עובדות אלו שאירעו בראשית העשור השני של מאת העשרים והטילו סערה בין יהודי ניו-יורק והדיה הגיעו גם מעבר לים. תיאר אותן ה. סקלר ברומאנו "בין ארץ ושמים". יש להעיר, שיהודי ניו-יורק והעתונות האידיית נלחמו בכבוד על כבוד ישראל, נלחמו בעוז וביד רמה, באיחוד הכחות עד שראש המשטרה בינגהאם, שונא ישראל וצורר המהגרים, נדחה ממשרתו. הוא הביא כמה עובדות להוכיח עד כמה ההשפעה הפוליטית של היהודים, ביחוד יהודי ניו-יורק, עצומה על הממשלה בוואשינגטון, אבל אין להם החוש וההבנה הפוליטית לדרוש ממועמדי המפלגות שיעשו לטובת העניינים המקומיים של שוכני השכונות השונות. הוא כותב בנידון זה: "כל מי שמסתכל בעינים פקוחות בטיב המצב, אי אפשר לו שלא לתעורר בלבו השאלה הפשוטה בתכלית: מיליון של יהודים בעיר של חמשה מיליונים וחצי, שנותן מספר עצום של כותרים יהודים שבידם להכריע את כף הבחירות כפי רצונם, — כלום אין להם דבר לדרוש בשביל עצמם פה, בניו-יורק? כלום אין למיליון היהודים שבניו-יורק שום דרישות מקומיות בתור דרי שכונה אחת? ואם יש — כלום אי-אפשר הוא שדרישות אלה תמלאנה?"

אחרי ניתוח המצב והשוני שבין השכונות השונות של עמים וגזעים שונים לבין השכונה היהודית, וזו שבאיסט-סייד לשכונות שבמעלה העיר, אמר: שונים הם האינטרסים המקומיים של יושבי השכונה היהודית בניו-יורק מאותם, למשל, של יושבי מעלה-העיר, לכן לא בתור בעלי אמונה מיוחדת, כי-אם בתור יושבי שכונה מיוחדת, בתור נושאי תרבות מיוחדת, יש ליהודים שוכני מזרח-העיר אינטרסים מיוחדים, השונים תכלית שינוי מהאינטרסים של שאר יושבי העיר, ובכל זה, עד עתה לא עלה על דעת הבוחרים היהודים לשים את דרישותיהם בתור שוכני רובע מיוחד שעניניו דורשים תשומת-לב מיוחדת — לפני הקאנדידאטים השונים! מדוע? כלום אי-אפשר להוציא את הדבר אל הפועל? ודאי שאפשר. לפי שעה, אין לך קאנדידאט העומד לבחירות בניו-יורק שיוכל להעלים עין מדרישותיהם של היהודים, ושמא תאמר: אין מה לתבוע באופן קונקרטי? הרי החיים עצמם מעמידים על הפרק כמה וכמה דרישות עבריות, שאין להתעלם מהן, והן תובעות סיפוקן."

הוא עצמו הציג את הדרישות, בקבעו לכל אחת מהן פרק מיוחד, ובפרקיו — שמונה מספרם — הסביר והוכיח עד כמה מן הצורך והחובה מצד הבוחרים לדרוש ולתבוע לשפר את שכונות היהודים מצד הדתי והתרבותי, הכלכלי והחברתי, חינוך, הבראה, הגנה ותחבורה. אני מוסר בזה את שמות הפרקים: הקלת המסים; טראנספורטציה מקומית מתפתחה והולכה בהתאם לצרכי החיים המקומיים; שינוי סדרי הנקיון בשכונה; שוקים מיוחדים לרוכלים; הגנה מעולה ומתמדת יותר מצד השוטרים על בטחון החיים והרכוש בשכונת מזרח-העיר; בתי-ספר כלליים מתאימים יותר לרוח השכונה היהודית; גנים ומקומות-למשחק בשביל ילדינו; שבת בהשכונה היהודית.

כמה מדרישות אלו נתמלאו במשך השנים, וכמה מהן, ביחוד לגבי האיסט-סייד, עוד היום הן אקטואליות. במאמרי "שוד ורצח באיסט-סייד", על רצח בעל

המסעדה שיקלר והד"ר סלמן ב"הדואר" (שנה ל"ט גליון ה'; ג' כסלו, תש"ך). הזכרתי את מאמרו זה של מארגווסס וערכו האקטואלי בימינו אלה, ואמרת: "בשנת תרע"ג, בעת שהשכונה היהודית באיסט-סייד עמדה בפריחתה, הביע ש. מארגווסס במאמר ב"התורן" החדשי, כמה דרישות שהיהודים גרי האיסט-סייד צריכים לבוא בהן אל נבחריהם לתקן ולשפר את השכונה, ואחת מהן, הגנה מעולה ומתמדת יותר מצד השוטרים על בטחון החיים והרכוש בשכונת מזרח העיר. למרבה האסונות באיסט-סייד, השוד והרצח שרבו בימים האחרונים, — דרישה זו היא צורך השעה, ויש לחזור ולחזור עליה עד שיכלה שוד ורצח באיסט-סייד".

הבאתי למעלה את דברי מארגווסס "לא בתור בעלי אמונה מיוחדת", הוא הטעים זאת להוציא את החשד מלבותיהם של יהודים שהמונה "פוליטיקה יהודית" הטיל פחד עליהם. בסיכום מאמרו הוא מרגיע אותם בהסבירו: "פוליטיקה יהודית? לא! רק פוליטיקה של יהודים הגרים בשכונה אחת, שתנאיה וצרכיה שונים מבכל השכונות ועל כן, גם דרישותיה שונות".

ראשון היה מאמרו של מארגווסס מסוג זה בפובליציסטיקה העברית באמריקה. ההיסטוריון של אותה תקופה ימצא בו עניין. הוא גם זכה לתגובה חיובית ב"הזמן". "המבקר" (ש. ל. ציטרון), שכתב שורת מאמרים על חמשת חוברות "התורן" (בשם "הספרות העברית באמריקה" ב"הזמן" 1914, גליונות 5, 6, 7; כ"א, כ"ב, כ"ג טבת תרע"ד), ציין לשבח את מאמרו של מארגווסס, וכתב: "מתוך התעניינות מרובה נקרא מאמרו של ש. מרגושיש", "היהודים והבחירות בניו-יורק", שדן בשאלות היום של יהודי אמריקה. כמו שכבר אמרנו, מעטים הם המאמרים ה"אמריקאיים" ב"התורן", ואלה שישנם מטפלים יותר בתיאוריה מאשר במעשה. יוצא מן הכלל הוא המאמר הנזכר, ואנחנו מוצאים לנכון להתעכב עליו קצת". המבקר מסר בפרוטרוט את כל דרישות הכותב, וסיים: "על פי מאמרו זה של מר מרגושיש אנו רואים, כי גם באמריקה אין עדיין חיי המון בית ישראל נורמאליים כל-כך, ולא עוד אלא שגם נצרכים הם עדיין להגנה מיוחדת, שאחרים אינם נזקקים לה כלל".

(4) כך הוא חתום על מאמרו אלה ב"התורן".

יומן "מגילת יסורין" / סוף מעמוד 66

הראויה של החנויות; התריסים מוגפים והחלונות מורדים. ובבית פנימה יגדל החושך שבעתים, כי מיוקר חמרי-המאור אין יד כל אחד משגת לקנותם ולהשתמש באורם. הנפט הטהור (הלבן והוד) עלה במחיר עד קרוב לארבעים זהוב הליטר; נר כונב הלטאה, שאורו מספיק לשעה וחצי, מחירו זהוב וחצי. החלו איפוא להשתמש בעשיות-קארביד העשויות פח. ה"קארביד" נמצא בשפל המצב ומחירו היה נמוך אף בשעת החרם (זהובים הקילו) אבל משרבו המשתמשים בו והקופצים עליו עלה אף הוא במחירו והגיע עד עשרה זהובים הקילו. עמך ישראל צריכים פרנסה; ובעיקר הם מתפרנסים מן היוקר...

צללים

(1971)

מאת צבי ק. אריאל

אותה שבת לא השכמתי קום. יום פנוי היה לי. אמנם יום השבת ניתן לבריות למנוחה ולהתענג בו, אך לא כן לגבי דידי. ימים רבים עברו מאז זכיתי שתהא לי שבת תמימה אחת לעצמי, למן כניסתה ועד צאתה, כלשאר בריות. לעניין קודש התמכרנו... כמתנדבים, היינו מקדישים את זמננו הפנוי לאימונים צבאיים, לחיסולו של כוח הגנה בארץ. מתכנסים היינו, איש איש לפי השתייכותו לכות זה או זה, בין שאר הזמנים, גם בבוקרו של כל שבת, שעה שהעיר עדיין שקועה בשינה עמוקה, ויוצאים לאימונים. בהאיר יום, היו מפקדים ופקודיהם נערכים — קבוצות קבוצות, מחלקות מחלקות — אם בחלקות שדה בקצווי ירושלים, בין הרים וגבעות ואם בגיאיות נרחבים במדבר יהודה, כאשר אלה מסותרים היטב מעינא בישא.

אותה שבת, כאמור, לא השכמתי קום. יום פנוי היה זה, שבא לי כמתנה, כביכול; ולא ידעתי מה אעשה בו בשל חסרונו של אותו עיסוק, שהפך שיגרה כתפילתו של אחד הזריון ומקדימין למצווה... נהגתי אפוא פינוק בעצמי. לבסוף יצאתי את ביתי שעה שצללים נטו כבר מזרחה. אמרתי לשוט בעיר ולהתבשר מרוחה וריחה של קדושת השבת, שעדיין מסתופפים היו בחוצותיה ועדיין רווחים היו בשכונותיה. ואכן, זקני העדה הבוכארית בלבושם הסגוני כבר מפסיעים היו לאיטם אל בית הכנסת שלהם; ובני שכונת "בית ישראל" ו"מאה שערים" כבר התעוררו משנת הצהרים שלאחר סעודת החמין המענגת, וקול תורה וקריאת פרקי אבות נשמעו פה ושם מבעד לחלונות ופתחים פלושים לרוח. זעטוטים, לבושים בדומה לאבותיהם, מפפים היו בידיהם בשיחם־ושיגם המשחקי כוקנים מתווכחים, ומתרוצצים היו בין החצרות בקולניות שובבה. במעלה רחוב הנביאים הפסיעו נזירות איטלקיות, וברזשים מגודלים שוטחים היו צלליהם לרגליהן, מתבוללים בשולי שמלותיהן השחורות, חולתן — עוברים־שבים אין. ולא כן ברחוב יפו. שם שבת המון עם רב את שבתו והתענג בתענוגים. אבות משפחה מוקפים נשותיהם, צאצאיהם, קרוביהם וידידיהם מהלכים היו בנחת, מפצחים גרעינים ומיני אגוזים מן החופן שביד, וזורים את קלפותיהם לרוח. היו הללו מדדים כבדי־מאכל, מדושנים, שבעים לעייפה ועונג יום המנוחה שלימה עמם. היה קול שיחה הולך מקצה הרחוב עד קצהו בעוד קבוצות של צעירות בצבעונין מטילות שלובות ומשולבות לכל רוחבו של הרחוב, עיניהן בורקות ועיניהן מצחקות לעומת קבוצות של צעירים, המשולהבים עדיין ממאורעות תחרות הכדורגל בה חזו, עד שהם נתקלים בעיני הצעירות ומיד מתמלא פיהם קריאות קינטור ליצנית כלפיהן והצחוק מצלצל...

פניתי והלכתי אל מחוץ לעיר, עד שעמדתי בשדה פתוח, סלעי. עליתי על אחד הסלעים המזדקרים כראשי פסלים מעידן שכוח, שפגעי הזמן כיסום וקברום. מאחרי נמצאה שכונת עוני, ולפני — בחצי גורן — הרי ירושלים בהדרם. ארגמן וכוחל, צוהב ושני, תכול וכרום ואדמדם הבהיקו במצועף כלשהו בפאתי הרקיע והיו מתגוונים והולכים, מתגוונים ומשתנים. רחשושי הדימדומים, המצטמחים מקרב צללים זחלניים, נצטלצלו שאננות כמעמקי רחקים שמעבר לכל אופק. רגעים חלפו ויריעות שונות ומשתנות שולשלו בלאט מן הרום ונפרשו. כהו הצבעים. נעתם, נעצם בוהקו של אור יום. כבר גלשה השמש אל מאחרי הרכס המערבי בלהט אחרון, אך נעימת השקיעה עודנה מזדמרת בהידהוד אנין, רך... וצלילים אחרים מתדפקים היו על תודעתי וביקשו לשסע, לטרוד, לחדור ולהגיע להכרתי, לעוררני מן ההתייחדות עם החזות החולפת, עד שנודעזע חללו של עולם והגיעתני הקריאה — „עשיריני, עשיריני“.

וכבר תר ונתקרב אלי יהודי ענק, שוקן מאפיר, גלייני, יורד על מידותיו ואמר: „שבת שלום, שבת שלום, יבוא כבודו לתפילה, בקשה, עשירי, נחוס עשירי למניין, מיסווה גדולה, יבוא, בקשה“, והראה לי בכף ידו הצוקית, הכבידה מעמל, על בתי שכונת העוני של הגורגים. לא ידע יהודי זה הטוב, שזה עתה עמדתי בתפילה מול הוד, שעטה את ירושלים. הלכתי אחריו ובאתי אל בית הכנסת שלו. הסתכלתי בנוכחים ואמנם, משלים הייתי את מניינם. עכשו יצא שוב אותו ענק מפתח בית התפילה, לבלוש אחר כוכבים ראשונים ברקיע — אות מן השמים כי גם פה, למטה, אפשר לגנוז את השבת.

עצבת אפרורית מכניעה התפלשה אותה שעה בבית התפילה הדל. עטפה תוגה זו את הדמויות המסורבלות, שישבו לפני אחד ישיש והקשיבו לדברי אגדה היוצאים מפיו צרודים וקולו מתרפה והולך עם כל סוף פסוק. וגשמע הקול כריטון מתמשך, מתרפה ומתאושש חליפות. מן התקרה נשתרבה מנורת שמן שקערורית — נר־תמיד. הפציע נר זה אור קלוש, שנתגבר ככל שהחשיכה גדלה. הפציע נר זה אורו — מעגלים מעגלים; מעגל בתוך מעגל; ורחבו המעגלים; ומעגל מקיף מעגל; וככל שהחוגים רחקו ממקור האור, היו אלה מכהים עדי התלכד אחרון במטושטש עם האופל. ישבו הדמויות תחתיהן בלא נייע. ניכר היה שחביבה עליהן ישיבה זו בד' אמות אלה, על סף הדמיוני, כשדברים מופלאים ובלתי מושגים מרחפים מסביב לראשיהן, עד שהישיש הוציא את מלות הסיום וניעורו. אז קמו הדמויות, אנשים ענקים, רבי היקף, עמדו וענו „אמן“ בקול אחד רועם. ובלא שהיות פנו — איש איש לעברו — והחלה התפילה; ואז נתמלא בית הכנסת שני מניינים, האחד — אנשים, והאחר — צללים.

רשימות

מאת משה פרלא

האמת שלנו

אמת מצומצמת, כתובה או חרותה במספר מלים בלבד, משמשת לעתים מזוון-יחיד לאומה שלמה ואף להמון עמים במשך דורות רבים.

עמי-ערב, שרישומם אינו ניכר כלל בתולדות התרבות של המאות האחרונות, נופלים וקמים לקול צילצולו של פסוק אחד: "דין מומחד בסיף", שהוא גילגולו או צילו של כתוב אחר, "ועל חרבך תחיה".

אמת רצחנית זו מקימה וממלאה אותם מדי פעם "חמת זוהלי עפר" ו"כעס אויב עצור".

אנו שאסמינו מלאים כתובי-אמת בועטים מרוב טובה.

האירועים ההיסטוריים בישראל עושים דרכם ופורצים כביכול מאליהם, מתוך שפע פסוקים גדושים אמת-נצחית, כעסיס זה הניגר מפירות מתבקעים מרוב שהם בשלים. ילדינו המפונקים דוחים את המזון היורד עליהם כטל, והם מגרדים טיח טפל של קירות מתפוררים נכרים.

סטייה טראגית ולא מובנת זו גרמה למבוכה האחרונה, שהקיפה כמעט את כל הישוב בישראל ולחילוקי-דעות בלתי-מתגשרים בעניני גבולות, כיבושים, דרכי שלום ודרכי מלחמה.

יש אמת אחת לירושלים ואמת אחת לירדן וסיני והן אתנו חרותות בכתובים, במסורתנו, בדמנו ובנשמת כל יהודי חי.

אם יש לערבים אמת יחפשוה וימצאוה במכה ובערבות-מואב, ואשר לשנאתם הארסית יש תשובה אחת ניצחת ומכרעת — האמת הגדולה והנצחית שלנו, שכולה רעננה ושופעת מחדש.

מלים וחילופיהן

סופרים מסוימים וגרוריהם המבקרים, מסייעים לעתים להגברת המבוכה התרבותית בסלפם מושגי-יסוד בתחומי הרוח והמחשבה.

סופרים אלה במתכוון או לתומם, ביצירותיהם הבלטרסטיות מחליפים אלה באלה שמות של עצמים בקראם, למשל, לאדם כלב, או סנדל לתפוח והמבקרים נופלים על המציאה ומתייגעים לפענח את ההחלפות (הסתומות), המכוונות בפיהם סמלים או רמזים. לאמיתו של דבר, אין כאן לא סמלים ולא רמזים, לכל היותר יש כאן חידונים ספרותיים.

עולם התרבות הכלל-אנושי הוא עולם של שמות, טול הימנו את השמות ועולם התרבות חוזר לתוהו ובוהו.

אלא שבדורות קדומים הופיעו יחידי סגולה, אנשי הגות מופלאה, אישי מסתורין, שלא השלימו עם מהותם של הדברים החוסים בצילם של השמות המקובלים. הם חתרו להרחבת ולהעמקת מהות זו ולהוסיף עליה נופך משלהם. אישי סגולה אלה הקיפו בסמלים-שמות את התוויה, כמו שמקיפים בפיגומים בנין שמכניסים בו תיקונים ושיפורים — מחשש מפולת.

סמלים אלה מתפרקים או מתבטלים במשך הזמן ועולם השמות המוצק נשאר עומד על כנו, צפוי לחתירה חדשה ולסמלים חדשים.

אבל הסמלים אינם עיקר, חשובה החתירה המסתורית הנפשית, השואפת לתיקון הפגמות בבנין הקיים...

באין חתירה מסתורית זו אין צורך לא בסמלים ולא בפיגומים, אין שום סכנה, שום דבר לא יתערער ושום דבר לא יתוקן.

חידונים ספרותיים לעולם לא יירשו את מקומם של סמלים ורמזים.

פני קדושי ארץ

איכלע לידי אחד מספרי השואה ובו דיוקנאות של איש־רוח ורבני פולין, הרוגי הנאצים ימ"ש. הסתכלתי בזיו־פניהם, פנים עדינים עטורי־זקן, פנים מפיקים טהרה ושלמות. פני־קדושים דומים לקלף־מוזות, פנים שקופים וזכים שאותיות־רמזים מאירות בעדם. התבוננתי בנופי־פנים אלה ולא מצאתי זכר לארציות, חמדנות וחמרנות. לא לשווא עמלו בני עלייה אלה, מאחורי הפרגוד, בצינעא, בסתר־חביונם, בתאי־המוחין האפלוליים, ישבו וצירפו את הסיגים, לשו ודכו וטיהרו את הרוח מן החומר שדבק בו, זיקקהו וליטשוהו עד שהבהיק האור, האור הטהור שפרץ ועבר את הדם ואת הגידים ואת העור וזרח על הפנים. אלה הם הפנים — חלונות היכל. חלונות־גביש נוצצים של אדם־היכל, היכל דכסיפין.

מעשה מרכבה ומעשה הפרדה

לשם הקיצור, מתחלקת ספרות־יפה לשני סוגים: ספרות השראה וספרות החלטה. לסוג הראשון משתייכות: שירת־אמת ופרוזה מנופה שזורה חוטי מחשבה והגות, לסוג השני משתייך רובה של ספרות הסיפורת, המפצלת ומפרסת פירוט אחר פירוט את האירועים והמעשים וטבע הפרטים שהם מתפרטים בלי סוף ונעשים אבק פורח והדמות הכללית הולכת לטמיון. אמנם ברודים ידעו לשמור על הדמות השלימה, בתהליך היצירה, ולהבליטה ולהאדירה על־ידי תוספת מחושבת של פרטים מספר. ספרות השראה מהי? זהו האור, או הניגון החוזר וזורח או החוזר ומתנגן מן הדברים הנמצלים בפרוזה או בשיר. וספרות החלטה? זוהי ספרות שאדם מחליט עליה, מתכוונן לקראתה, עובד ומתייגע ומזיע ומשכנס לתוכה מצוייד בכלי אומנותו הוא הופך בחומר ומפרקו עד שנעשה לקופה של חלקים נפרדים ללא־דמות וללא־צלם. הצורה העליונה בחיים ובספרות היא מעשה מרכבה ולא מעשה פריקה.

ספרות יפה

הגנויס הלאומי שלנו אינו מדבר מתוך גרונה של הספרות היפה. אפילו סיפורי המקרא ואגדות תלמודיות הפכו לדברי הבאי משנתלשו ונעקרו ממקור מחצבתם ומקרקע גידולם. חיי הרוח שלנו משועבדים ליסודות ותהליכים אחרים, שאין בהם ולא כלום מסממני הבלטריסטיקה המקובלת. רק אצל אומות העולם, אפשר למצא בספרותם היפה יסוד תרבותי מפרה, מעורה בחייהם, מושפע מהם ומשפיע עליהם. אבל להם יסודות אחרים, יניקה אחרת וצמיחה אחרת. תחיתנו התרבותית לא תבוא דרך ספרות יפה, בלטריסטית — דרך חקיינית גלוזה, שאין לה שום חיבור אורגני עם מכורתנו התרבותית. המייחס לבלטריסטיקה שלנו השפעה על מהלך ההיסטורי שלנו, הוא בדאי.

בעצב...

העצב מתחיל מיד, כצל ענוג יורד הוא על פניה הרכים והורודים של הנערה הספוגים עדיין טל־בוקר־משכים. היא נושמת אותו עם המלים הראשונות הנלחשות באוזניה, בפי המתרפק הצעיר הראשון. לתוך לחשו־לחשו המתוק מסתגן קול דממה דקה של השותף הסמוי והגורלי, הרואה ואינו נראה. בניסטי ניבי אהבה בתולית, מהול הד מסתורי של הבאות, הד חיים שטרם היו, צער לוטה בערפל וכיסופים שלא מכאן. היא רואה מה שהגבר אינו מסוגל לראות — ריקמת חיים חדשים באיבם, ראשית התהוותם, פטר רחם הדראמה האנושית, שהיא יולדתה ומחוללתה. העצב מתחיל מיד, כי לפתח הדראמה הגדולה רובצת קללת היקום, «בעצב תלדי בנים».

מחודש לחודש

שליחותו של ויליאם סקראנטון למזרח התיכון

מהבית הלבן ב-20 ביאנואר, בלי להגיה את העיסקה כעניין לענות בו בשביל הנשיא החדש. תאמרו, הנשיא המיועד הצהיר בנאומו ערב הבחירות, כי יש לספק לישראל נשק עד כדי הבטחת עליונותה הצבאית על הערבים, כדי למנוע מלחמה, ואין לך צעד מעשי יותר בכיוון זה מאשר אספקת מטוסי "פאנטום", משאלה שתמך בה, אגב, גם המועמד לנשיאות מטעם הדמוקרטים, ה. ה. האמפרי. התשובה לכך היא, כמובן, שאין בודקין בשעת מלחמת-בחירות זה נשיא המיועד יכול ורשאי לשנות דעתו בעניין העליונות הצבאית בלי שהציבור האמריקני יראה בכך מיד משום הפרת הבטחה.

עם זאת הפתיע מר סקראנטון במקצת את ישראל וידידיה באומרו במצריים (וגם בישראל) שלדעתו צריכה מדיניות ארה"ב כלפי ישראל וערב להיות "מאוזנת יותר", הוא גם התרשם — לדבריו — משיחתו עם נאצר, שארכה שעה וחצי, עד כדי לראותו נוטה לפשרה. בכלל מצא סקראנטון שהמצב במזרח התיכון אינו כל כך גרוע כפי שסבר לפני צאתו לשם, והרי זה סימן מובהק להערכה מחודשת ולמו"מ אפשרי עם מדינות ערב, אפילו בזמן ששליח או"מ, ד"ר גונאר יארינג, רואה צורך ורשות לעצמו להפסיק מאמציו ולחזור לשגרירותו במוסקבה. בשעת חניית מטוסו ברומא בישר סקראנטון את בואה של הכרזה מצד הנשיא המיועד על מדיניות חדשה למזרח התיכון. משמע, כי עוד לפני צאת סקראנטון ל"סקר במקום" כבר ביקש ניכסון לעצמו פתח לניסוחי מדיניות חדשים בשביל המזרח התיכון, מהיותו רואה בעייה זו כדחופה ביותר. אכן, ניסוחי מדיניות חדשים ייתכנו וייתכנו, ואין הם מוכרחים להיות לרעתה של ישראל דווקא, כל עוד יישאר ניכסון נאמן למדיניות חמשת

סיורו של ויליאם סקראנטון בכירות המזרח התיכון כשליחו המיוחד של הנשיא המיועד ריצ'ארד ניקסון נתקבל תחילה בכל מקום כדבר המובן מאליו וכביקור אינפורמטיבי של שיגרה, צעד טבעי בשביל נשיא חדש תבא ללמוד על המצב מ"מקור ראשון". אולם, ככל שמתרבות הידיעות על תוצאות ביקוריו של מר סקראנטון בכירות השונות כן מתחזק יותר ויותר, שיש כאן נסיון של ממש מצד ראש הממשלה החדש בארצות הברית להערכה מחדש של המצב ושל עמדות הממשלות הנוגעות בדבר, לשם שינוי אפשרי במדיניות האמריקנית

לכאורה, אין לבוא בטענה על מכוון גי מדיניות החוץ בוואשינגטון, הח"דשים כישנים, שעה שהם עושים נסיון לרכוש ידידים ולהתחבב על עמים במזרח התיכון, או באיזה חלק אחר של העולם. יתר על כן, המדיניות הישראלית היתה תמיד מיוסדת על ההנחה, כי הידידות האמריקנית לישראל אינה, בהכרח, למיפגע ולמכ"שול לידידות עם ארצות ערב. אולם, למעשה אין להכחיש שהניגודים הח"רפים בין ישראל לארצות ערב בשעה זו אינם מניחים מקום נרחב למדיניות של "אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך". מדיניות שגורסת אותה מזכירות המדינה — לאו דוקא מתוך הרמוניה מוחלטת עם "הבית הלבן" ועם מגמתו הכוללת של הנשיא ג'ונסון ההולך.

ניתן לומר, שעל ידידותו של ג'ונסון לישראל עוד ידובר רבות וגדולות אחרי פרישתו מכהונתו הרמה, יותר משדובר בה בעבר הקרוב. בפרספקטיבה היסטורית ייהשב אולי ג'ונסון, אחרי טרומאן, כנשיא הפרוי"שיראלי ביותר בשושלת הנשיאים של המאה הזאת. אגב, שמענו זה לא כבר, כי בדעתו של ג'ונסון לסיים את המו"מ על מכירת מטוסי "פאנטום" לישראל ולחתום על החוזה עוד לפני צאתו

בנידון המזרח התיכון אלמלא הפרידה ביניהן "המלחמה הקרה" בהתעצמותן. שני הסימנים המובהקים לכך הם, כמובן: משלוח שתי המשחתות ה- אמריקניות לים השחור והטסת 15,000 חיילים אמריקניים לתמרוני "גאטו" באירופה, מעין תשובה בעיתה להת- עצמות הצי הסובייטי בים התיכון ו- לפלישת "הצבא האדום" וצבאות גרו- ריו לצי'כוסלבקיה.

לאור הגישושים של ראסק והנסיון של הנשיא-הנכנס למצוא לו "נקודת- מוצא חדשה" במזרח התיכון, נודעת לסיורו של סקראנטון במזרח התיכון משמעות מיוחדת. אין ניכסון מחוייב לקבל השפעתו של סקראנטון, גם אם נגיה, שנאצר הצליח להוליך שולל את סקראנטון ולהבליט בפניו את "מתי- גותו". מאידך גיסא, אין לקבל כפשוטן את הבטחות סקראנטון בישראל, כי העקרונות שעליהם מתבססת מדינות ארה"ב לא ישתנו, גם אם לא ישתנו העקרונות — עלול ועלול לחול שינוי במדיניות, ולכן חשובה ביותר הכרות ממשלת ישראל, כי תתנגד לכל ניסיון של הסדר כפוי על הצדדים מטעם המעצמות הגדולות.

אולם, הכרזותיו של מר סקראנטון עד כה מזכירות לנו במידה לא מעטה מעין "חזרה כללית" שסמוך לאחריה באה "הצגת הבכורה", שהרי ניתנה האמת להאמר, שלא היה צורך למר ניכסון באיסוף חומר נוסף ובצבירת "מידע" על המזרח התיכון ובעיותיו. יכול היה להשתמש בכל החומר ובכל המידע שנמסרו וימסרו לו ולקבינט שלו מטעם הנשיא ההולך ובפרט מטעם דין ראסק שאינו רחוק כל כך בהשקפותיו על המזרח התיכון מהש- קפותיו של מר סקראנטון, שלמען תפארת המליצה הן מתוארות כ"הת- רשמות טרייה ובלתי-אמצעית" לאחר סיור בבירות המזרח הקרוב. לשם מה באה איפוא שליחותו, אם לא לשם הכנת דעת הקהל, או הכשרת הקרקע בשביל צעדים שלא יהיו מרוחקים ביותר מצעדיו של מר דין ראסק ו- יועציו? ! אין מי שיגייד בוודאות לאן פניו של ניכסון מועדות במזרח ה- תיכון כבאירופה. אבל אם באמת ביקש למצוא לו "נקודת מוצא חדשה למדי- גיות" — היתה בחירת סקראנטון בחירה מוצלחת בשביל הטיית דעת הקהל לצד הערבים. שהרי מה אמר

הסעיפים, שניסח ג'ונסון מיד לאחר ששת הימים. אין זאת אומרת שמדיניות חמשת הסעיפים היתה ללא מתנגדים בואשינגטון גם בעצם ימי כהונתו של ג'ונסון. חוגים בעלי השפעה במוכירות המדינה לא גילו התלהבות כלפי מדי- גיות זו.

שבעה סעיפים במקום החמישה לא זו בלבד אלא שבעצם הימים האלה הובעו חששות בחוגי משרד החוץ הישראלי נוכח נסיונות שעשה מזכיר המדינה ההולך, דין ראסק, להגיע לעמק השווה עם ברית המור- עצות ועם הערבים על ידי משא ומתן ישיר עם שני הגורמים. לפי שמועות מבוססות הסיח מר ראסק דעתו מ- חמשת הסעיפים של הנשיא ג'ונסון וניסח "שבעה סעיפים" משלו, שנידונו בשיחות ראסק עם הרוסים ועם שר- החוץ המצרי מחמוד ריאד. לפי תכנית שבעת הסעיפים אין שארם אל שייך צריך להישאר בידי ישראל. את חופש השיט במצרי טיראן יבטיח כוח או"מ, בהבדל אחד, שהפעם הזאת יישאר כוח או"מ במקום ללא תלות בהסכמת צד זה או זה. לפי ההצעה של ראסק יחזור חצי-תאי סיני (בלו רצועת עזה) למצרים, ומצרים תסכים, תמורת זאת, להתיר מעבר אניות ישראליות בסואץ. בדרך כלל, קרובה התכנית לעמדה הסובייטית-מצרית מאשר לעמדה ה- ישראלית, גם אם במוכירות המדינה מנסים להגיע את ישראל על ידי אמירה, כי "אין ההצעה חורגת ממס- גרת חמשת הסעיפים של ג'ונסון". ניכר הדבר, שמה שלא הספיק ראסק לעשות במשך 18 חודש ויותר, מיום סיומה של מלחמת ששת הימים — בשל עמדתו הפרוי-ישראלית הת- קיפה של ג'ונסון — רוצה הוא להשיג לפני פרישתו מכהונתו על ידי הטיית מדיניות-החוץ האמריקנית לאפיק ה- התקרבות למצרים ולירדן. אומרים, כי בהצעה לחוסין הבטיח ראסק לירדן את החזרת ירושלים המזרחית ואת פינוי יהודה והשומרון על ידי צה"ל תמורת הבטחה ירדנית, שהאיזור ייש- אר פרות. כל אלה אינם, כמובן אלא גישושים, המפתיע והמדאיג שבהם הוא, שדיפלומטים מערביים סבורים כי על צד האמת אין השקפות מזכיר- רות-המדינה רחוקות כל כך מהשקפות מוסקבה, וכי תיתכן הבנה בין השתיים

חוסר־הבושה שבהן מדהים ממש, בפרט לאחר שהגיע חוסיין לכלל הסכם עם ארגוני־החבלה למיניהם, ונתן להם את הזכות ואת ההרשאה לפעול מארצו ולהתבסס ולהתאמן בממלכת הירדן באין מכלים דבר. גדולה מזו: הלגיון הערבי, שלפנים היה לצנינים בעיני החבלנים, משתף פעולה אתם במלוא ההיקף. אמנם, ניתנה האמת להיאמר, כי בשעה שביקש הרוזן העיראקי אחרי פעולת העונשין הישראלית, לשלוח לירדן עוד 24.000 חיילים וגם מטוסי קרב, סירב חוסיין לתת להם רשות כניסה. אבל אנו יכולים להיות סמוכים ובטוחים שלא מאהבת ישראל עשה זאת אלא מאימת הפיכה "רפוב" ליקאנית" בממלכת הירדן, תוך שיתוף פעולה של הפלשת'ניאים עם העירא־קים.

אגב, רדיו לונדון (בי. בי. סי.) בישר זה לא כבר, כי ממלכת חוסיין מוכנה לוותר על חופו המערבי של הירדן, ובכלל ישראל תעשה אתה שלום ותבטיח בזאת את קיומה. ידיעה זו נאה מדי משתהיה נכונה. ראשית, אין בכוחו של חוסיין לעשות שלום עם ישראל, אפילו רצה בכך. בלי מתן אות "אור ירוק" מצידו של נאצר. מאידך גיסא, אין זה סוד שנאצר מתנגד עקרונית לכל עשיית שלום נפרדת על ידי אחת ממדינות ערב, ואין צריך לומר שאין נאצר מוכן כעת, לאחר ש"האחים המוסלמים" הרימו ראש במצריים ולאחר הפגנות הסטור דנטים הגדולות, לשום סימן של וותרנות או פשרנות כלפי ישראל. מלבד מה, שעשיית שלום עם ישראל היא בניגוד לכל השקפת עולמו ומע־רכת שאיפותיו של הרוזן המצרי.

צדק סינאטור יעבץ שעה שאמר במחאה נגד דברי סקראנטון, כי אמ־ריקה כבר ניסתה לא פעם ולא שתיים לנהל מדיניות של פייסנות כלפי נאצר, על ידי מתן סיוע וכו', והעלתה חרס! הנקל הוא איפוא לומר, כי אמריקה צריכה לנהל מדיניות "יותר מאוזנת" כלפי ישראל וערב, כאילו אמריקה מכרה את מדינות ערב לישראל. האמת היא כי אילו ניתנה רשות למשחית היו הערבים מוחים את ישראל ממתן המזרח התיכון ומשמידים את עם ישראל. כזאת הם זממו לעשות במאי, 1967, ולא מתוך הומאניות ערבית צרופה עדיין מדינת ישראל חיה ו־

סקראנטון בואשינגטון אחרי פגישתו עם הנשיא־המיועד, עם שר־החוץ המיועד (וויליאם רוג'ס) ועם היועץ של ניקסון לענייני הבטחון הלאומי (הגנרל קיסינג'ר)?

מר סקראנטון ידוע כאדם הוגן ו־בלתי־משוחד בגישתו. והנה הוא חוזר מהמזרח התיכון ומכריז, שאם לא יגיעו שם לידי הבנה והסכם — תחול הידרדרות קשה והמצב יורע. ומה היא טענתו? שבארצות המזרח התיכון (כלומר: בארצות ערב) "סבורים ש־אמריקה מעוניינת אך ורק במדינת ישראל ובבטחונה". והנה — אומר הוא — נכון הדבר שאנו מעוניינים בישראל ובבטחונה. אבל יש לה ל־אמריקה ידידים גם בארצות אחרות באזור זה, ועל אמריקה להיות מעוניינת גם בהן ובבטחונן". ובכן, דברים כדרבונות, ולא מפי יריב אלא מפי ידיד. ובשעה שתחנות־הטלויזיה מס־מיכות להודעתו ולחוות־דעתו מראות ומובאות ממחנות הפליטים הערבים בממלכת הירדן, הרי הרמז שקוף למדי וכן ברורה מגמת הדברים בכללותם.

המלך חוסיין מתחפר

צאו וראו מה אמר המלך חוסיין לסקראנטון וגם לעתונאים אמריקניים סמוך לביקורו של זה ברבת־עמון: הוא לא קבל על ארגוני החבלנים העושים את ממלכתו אסקופה הנידרסת וגורמים נזקים חמורים לאוכלוסיה ו־למשק של עבר־הירדן. הוא לא התאונן שאינו יכול להיפטר משנים־עשר אלף החיילים העיראקיים והארטילריה ש־להם, זו שגרמה זה לא כבר הרס ל־יישובים יהודיים והביאה לידי מכת־עונשין ישראלית מן האויר. הוא תלה את הקולר בישראל ובאמריקה, מתוך שהיא נוטה חסד לישראל, הריהי מעודדת את "הקיצוניים בישראל". ת־יה מזה, חוסיין, היודע יפה בסתר לבו, כי צה"ל יכול לכבוש את ממלכתו ללא מאמץ־יתר תוך יום או יומיים, מעיו לטעון, כי ישראל "רוצה במי־גורו", וכי פעולות העונשין נגד קיני החבלנים ובסיסייהם מכוונות לא נגדם אלא נגד מלכות האשימים. כל זה למה? משהו שלא נוח להם לישראלים, שתהיה בצידם ממלכה פרו־מערבית והם מעדיפים משום כך, שכוחות פרו־סובייטים ישלטו במדינתו הרעועה. מגמת הטענות האלה ברורה למדי, אבל

הוא אשר אמרנו, בימים יבוא יחסר לישראל ידיד כלִינְדוֹן ג'ונסון ב"בית הלבן", גם אם אין להיחפו ולראות את ג'ונסון כנוטה לערבים בכל מחיר שהוא.

דברי דיין ומשאלת ישראל

מה שלא תפס סקראנטון, המיליונר המיוחס מיוצאי משפחות "מייפלואר", הוא, שבהתחרות על ידידות הערבים אין אמריקה יכולה לעמוד, מהטעם הפשוט שרוסיה מוכנה להפקיר לח" לוטין את מדינת היהודים, ועל כל פנים, למעט דמותה ולצמצם תחומיה עד כדי גיחוך. ואילו אמריקה ה" דימוקראטית אינה יכולה להעלות את שיעור "השחוד" לגובה זה. בפחות מזה לא ירצו הערבים. ברור שאין מדינאי ישראל יכולים לחוות דעה על יוכוחים אמריקניים בעניין מדיניות החוץ הנכונה כלפי ארצות המזרח התיכון. שר ההגנה הישראלי משה דיין נהג איפוא כמדינאי גבון בשעה ש" אמר בניו יורק, במסיבת המגבית ה" יהודית המאוחדת, ב"14 בדצמבר, כי "ישראל מצפה גם כן לשיפור יחסי אמריקה עם ארצות ערב ובגידול הש" פעתה עליה. אבל, מצד שני, היא רוצה גם כן, כי ארצות הברית, כמדינה הדימוקראטית הראשה בעולם החופשי, תתמוך בישראל במאמציה להשיג שלום עם שכניה, ותהא צפיה זו נאאיבית כאשר תהיה...".

מדיניות השטחים הנשלטים

טוב ששר ההגנה הישראלי לא הס" תפק בנאומו הקצר בנגיעה במכלול יחסי ישראל ערב וארה"ב עם ברית המועצות אלא עמד במיוחד על מדיניות ממשלת ישראל בשטחים הנש" לטים. דיין, המושמץ יום־יום בעתונות העולם הקומוניסטית ובעתונות הערבית ככובש ושתלטן, לוחם נמרץ וכובש שטחים, ואשר הקריקאטוריסטים הזו" לים של המחנה הסובייטי־ערבי אינם גרתיים מלהשוותו לעריצי עולם מגייגים חאן ועד היטלר שחיק" עצמות, הוא לא במקרה האדריכל של מדיניות ישראל בשטחים הנשלטים, ולא בכדי הוא נערץ על רבים מבין הערבים ומכובד על הכל בשל כך. בנאומו הוא הסביר בפשטות ובגדלות נפש כאחת את המדיניות הזאת, בקב" עו, כי על ממשלת ישראל להתייחס (סוף בעמוד 86)

קיימת וצה"ל שולט במצב במדינה ובשטחים ששוחררו, צפונה, קדמה, ונגבה. אף אותו מלך מתחסד, חוסיין נכד עבדאללה, המדבר עכשיו בשם ההומאניות הצרופה ומוליך את אורחיו רמי המעלה אל מחנות הפליטים ב" עבר־הירדן מורחה, לא חכך להרוס את גוש עציון ואת העיר העתיקה בירושלים, על בתי הכנסת ובתי ה" מדרש שבה, עם תורבת יהודה החסיד בראשם. ולא עוד אלא שנתן רשות ללגיון הערבי לחלל את מצבות בתי הקברות היהודיים, ובעיקר את בית הקברות המשתרע על הר הזיתים. עכשיו מתרגשים "ליבראלים" מסוגו של מר סקראנטון נוכח מצוקת ה" ערבים המנוצחים, אף על פי שהוא על כל פנים, מי שהיה מה שקוראים "ספשיאל אסיסטנט" אצל ג'ון פוסטר דולס, היה צריך לזכור מה היתה תוצאת מדיניות הפיוס כלפי ה" ערבים בכלל וכלפי נאצר בפרט ש" נקט מזכיר־המדינה דאז, ומה היו תו" צאות הפינוי הצבאי של השטחים ששוחררו על ידי צה"ל בשנת 1956, פינוי שנעשה לפי רצונו של דולס ולפי דרישתו של איזנהאואר.

אף על פי שרוגאלד זיגלר, דוברו של ג'ונסון לעתונות, הסתייג בשם הנשיא־המיועד מאמירותיו של סקראנטון, אסור לנו בהחלט לזלזל בשליחותו של זה ובמסקנותיו, בפרט שניכסון לא ראה צורך כלל להסות את סקרנ" טון אחרי גילוי הדעת הרבים שלו בארצות ערב, בירושלים ולבסוף — גם בואשינגטון. התנהגות זו מעוררת את הרושם, כי ניחא לו, לריצ'ארד ג'ונסון, שדעותיו של סקראנטון יקנו להן מהלכים ברחבי ארצות הברית, בין שיש בדעת הנשיא המיועד לקבל עצתו בכל הפרטים או בקצתם. אם ג'ונסון היה רוצה לשליחו ויועצו ישמור את דעותיו בסוד, היה נוהג כלפיו אחרת. לו זו בלבד אלא שה" רושם הוא שמר סקראנטון קיבל עידוד מפי ג'ונסון לעשות פומבי לדעותיו ולהקל בדרך זו על המלאכה של "אנשי המטבח", עושי המדיניות במו" כירות־המדינה, שיעברו עכשיו מפי" קוחו של דיין ראסק לפיקוחו של ויליאם רוג'רס. בסופו של דבר, הרי גם קודמו של רוג'רס במזכירות־ המדינה לא היה מרוחק כלל מדעותיו של סקראנטון, וראייה לדבר: תכנית שבעת הסעיפים, שהעלינו אותה לעיל.

◆ רשימות ודברי בקורת ◆

לתולדות הספרות העברית באמריקה

מאת ד"ר חיים ליף

א

בחמישים, או שישים השנים האחרונות נתגבש באמריקה מרכז עברי ספרותי בזעיר-אנפין, מרכז שבשנים האחרונות נתרופפו יסודותיו וסימני דמדומיו גלויים לכל. אנו מצפים לרמזים, להתחלה חדשה, להתעוררותם של כוחות צעירים, אך לפי שעה צפייה זו אין לה על מה שתסמוך וקשה לנחש אם יתרחש ה"נס" וכוחות יצירה עבריים מקוריים יתגלו פה ושם ביהדות ארצות-הברית באחד מתחומי ספרות ישראל בלשוננו. על כל פנים דבר אחד ברור, תקופה כזאת שנסתיימה בימינו שוב לא תחזור ולא תקום כמוה, בדמותה ובצלמה. ספרותנו באמריקה צמחה מתוך קרקע שנשמטה מתחת רגלינו. היא גדלה בעולם שנחרב עלינו והתפתחה בתנאים ובאווירה שנשתנו תכלית שינוי מאז ועד היום. שרשי הספרות הזאת היו נעוצים עמוק עמוק בקרקע המסורת היהודית הדישנה ועשירת הרוח שבמזרח אירופה ונופה נטה לארץ החדשה, אמריקה, וכאן הבשילו ונגמלו רוב פירותיה. עתה באה שעת חשובה וסיכום ליבול הספרותי שנצבר כאן לא בתקופת יובל אחד, כי-אם בשני יובלות שנים, כלומר — מאז ראשית שנות השבעים למאה שעברה עד היום הזה. סיכום של תקופה זאת, מאז ייסודו בשנת תרל"א — 1971 — של העתון העברי הראשון בארצות-הברית על-ידי צבי הירש ברנשטיין, "הצופה בארץ החדשה", הוגש לנו לפי שעה בשני ספרים שהופיעו זה לא כבר; הראשון מאת ד"ר יעקב קבוב והשני מאת ד"ר י. ק. מיקלישנסקי*.

ב

ד"ר קבוב הצליח לחדור במחקריו-הערכותיו לתוך עולמם של סופרים עברים שנשאו בלבם את העולם היהודי-העברי שמעבר לים. עולם זה לא עלה ליפה על-פירוב עם העולם החדש שטולטלו לתוכו וההתנגשות בין העולמות היתה לעתים טראגית ביותר. דרך עבודתו של קבוב היא דרך המונוגרפיה הנרחבת והמקיפה את

---

* ד"ר יעקב קבוב, חלוצי הספרות העברית באמריקה, מחקרים ותעודות. הוצאת יבנה, תל-אביב והמכון ללימודי היהדות, קליבלנד, אוהיו, ארצות הברית, תשכ"ז.
ד"ר י. ק. מיקלישנסקי, תולדות הספרות העברית באמריקה. הוצאת "עגז" שליד הספרות העברית באמריקה, ניו-יורק, תשכ"ז.

פרשת חייו ופעלו של הסופר, את גלגוליו ולבטיו, את נסיונותיו וחזיונותיו, הישגיו וכשלונותיו. המחבר איזן וחיקר את כתבי הסופרים, ועבר על פני העתונות העברית של אותם הימים, מהם עתונים יקרי המציאות, ושקד על פתחי ארכיונים ואוספים ציבוריים ופרטיים. בארכיונים ובספריות באמריקה ובא"י מצא תעודות וגילה אגרות המפיצות אור על האישים, על חייהם, תגובותיהם, יחסם לסביבתם, נסיונותיהם הפרטיים והתרחשויות הזמן. קבוקב יודע מלאכת הבנייה והצירוף. כל מונוגרפיה היא עבודת מחקר נאמנה. אך על אף האופי המדעי של חיבוריו, ההערות ומראייה המקומות, נקראים דבריו בענין רב. סגנונו סגנון חי ודרך הרצאתו סבירה ונהירה. בכל מונוגרפיה מעלה קבוקב את דמותו של הסופר ועולמו כשהם מוארים על-ידי שילוב מוצלח של מובאות מכתבי הסופר עצמו. בדרך זו הוא מחייה גם את האווירה שהקיפה את הסופר והסביבה התרבותית, החברתית והכלכלית ששימשה רקע ליצירותיו.

הספר פותח במונוגרפיה על יעקב צבי סובל, שעמד בקשר מכתבים עם גדולי הסופרים בתקופת ההשכלה, עם סמולנסקין, לילינבלום ואחרים. סובל הוציא לפני למעלה מתשעים שנה קובץ שיריו הראשון, "שיר זהב לכבוד ישראל הזקן" (בשנת תרל"ז). בסוף שנות השבעים למאה שעברה היה קרוב ברוחו ובדעותיו לסוציאליסטים העברים מחבורת "האמת" של אהרן ליברמן, שאף הוא חי את ימיו האחרונים באמריקה. רבת-ענין היא גם המונוגרפיה על צבי גרשוני, זה הסופר בעל הכשרון, שהפך ממומר לבעל תשובה ושהסתגל לסביבה ולתרבות האמריקנית ואף השתתף בעתונות האנגלית ופירסם בה מאמר חשוב על הספרות העברית החדשה. כן גם השתתף ב"השלח" של אחד העם במכתבים מאמריקה. המאמר גדוש בפרטי חיים מענינים ומאלפים. גרשוני, למשל, תמך ברעיון של מינוי הגאון מלבי"ם לרב ראשי לעדת החרדים באמריקה ועל-ידי כך חשב תחלש עמדת הריפורמים בעולם החדש. סוערת ורבת לבטים היא גם פרשת חייו ופעלו של זאב שור, עורך "הפסגה" ו"התחיה". שור עמד על משמר העברית והציונות ללא הרף, ולחם מלחמת תנופה בריפורמה. אף במאמר זה מופיעים המון אישים, ענינים, פעולות ותנועות שמעמידים אותנו על גופי חיים של יהדות אמריקה בשנות התשעים למאה שעברה.

במונוגרפיה על גרשון רוזנצווייג — נעים סאטירות בישראל" אנו מוצאים קשר חי ואמיץ שבין היצירה והחיים. הסאטירה השנונה של רוזנצווייג מכוונת נגד סדרי החיים, החברה, התרבות והקהילה היהודית באמריקה, כבביקורת שלו, למשל, את "החדרים", או בתי הספר הירודים בימים ההם. "אימה, אלו החדרים" — דרש על פי הפסוק באיכה ד': "ומחדרים אימה". כבעל פארודיות וכבעל מכתמים מעטים כמוהו בספרות העברית החדשה בחריפות לשון, בשעשועי מלים ובקלמבורים מוצלחים. על היכל ריפורמי כתב לאמר:

אל ישראל פה ישוגב,

יהללוהו מינים בעוגב.

בכמה ממכתמיו של רוזנצווייג יש ענין גם בימינו. באחד מן המכתמים הוא שם ללעג את הפזרנות על משקה, על אלכהל, ועל הקימוץ בצרכי חינוך:

שלוש מאות מיליון כסף כאפר
 פיזרה ניריורק במשך שנה על השתייה,
 ולא שליש או רביע על בתי ספר;
 מכאן שגדולה שתייה מתושייה...
 ה"אקטואליות" לא נתנדפה גם ממכתם העשוי בטעם עברי, אך עקיצתו
 עקיצה על "טהרת" האמריקניות:
 יעקב קרא חנוס על בית לבן,
 ורבים מהאמריקנים על הבית הלבן...

קבוקב ממעט בקביעות ובחגיגות ספרותיות, ולא ההערכה עיקר במונוגרפיה.
 הוא מעורר את תשומת-לבנו לעולמו של הסופר. ואם תרומתם של הסובלים
 והרייכרסונים לספרותנו איננה ברום המעלה, הרי ענין במסכת חייהם ואף רוח
 התקופה מתפרשת על ידה. עוד העבודה רבה בתחום זה. מי יתן שגם סופרים
 כדוליציקי, אימבר, איזינשטיין, בעל "האוצרות" ודומיהם יזכו למונוגרפיות
 מפורטות, כשם שזכו להן חמשת הסופרים "החלוצים" בספר.

ג

מי שמבקש לעמוד על השונה בהיקף, בגישה ובשיטה בין ספרו של ד"ר
 קבוקב לבין ספרו של ד"ר מיקלישנסקי, יעיין בפרק א' ב"תולדות הספרות
 העברית באמריקה", שדן על התקופה הראשונה בספרות הזאת בסוף המאה
 הקודמת. חמשת הסופרים שקבוקב מקדיש להם בספרו למעלה משלוש מאות
 עמוד, תופסים בספרו של מיקלישנסקי בסך הכל כחמישה עמודים. להודיעך,
 שהיקף-הענינים בספרו של האחרון הוא רחב ביותר והמון סופרים, חכמים,
 מבקרים, מחנכים, בלשנים, פובליציסטים והוגי דעות עוברים בו "כבני מרון".
 מיקלישנסקי שוקל ומונה את סגולותיהם, תכונותיהם וערך יצירותיהם מבחינה
 ספרותית ואמנותית או מדעית ומחקרית, ועל-פירוב יביא חוות-דעותיהם של
 מבקרים מומחים שקמו לנו באמריקה על המשוררים והמספרים שהוא דן עליהם.
 כל הספר אמנם משובץ מובאות מאמריהם של מנחם ריבולוב, אברהם אפשטיין,
 של יהושע אובסי והלל בבלי המנוחים ושל א. ר. מלאכי, שמעון הלקין, יצחק
 זילברשלג וישעיה רבינוביץ החיים, ושל מבקרים, או כותבי בקורת אחרים, שעשה
 אותם המחבר שותף לעבודתו השקודה והחרוצה.

בגלל שפע החומר, ראה ד"ר מיקלישנסקי צורך לשוות לספר אופי של
 לכסיקון. מרוב ענינים לא היה מקום להראות על הזיקה של היוצר לסביבתו,
 לעמוד על ההשפעות שהשפיעו על חייו, רוחו ומיזגו הספרותי והאמנותי, ואפילו
 לנתח ניתוח שלם ומפורט את רוב יצירתו. לפעמים אנחנו מקבלים תמונה
 כללית יתר על המידה מדמותו של המשורר והמספר — או המבקר והחכם —
 או תמונה מצומצמת ביותר, כשהדיון סובב על ציר אחד של יצירתם ופוסח על
 כמה מסגולותיה האחרות. יש להניח שרבות התלבט המחבר כשהיה צריך להגביל
 את הדברים גם על הדמויות הבולטות ביותר בספרותנו והקדיש להם ולהערכת
 יצירותיהם ודרכם בספרות שישה, או לכל היותר, שמונה עמוד. ב"מיטת סדום"

כזו אי־אפשר לגולל כל פרשת יצירתם של הסופרים שנתברכו בכשרון פורה ויבולם הספרותי משתרע על פני כרכים רבים — כאפרים א. ליסיצקי וכיוחנן טברסקי, למשל.

שאלה אחרת, והיא אחת מכמה שאלות שצפות ועולות כשאתה מדפדף בספר, היא הזיהות האמריקנית של הסופר. מה מידת אמריקניותו של פסח גינזבורג שישב כאן בסך־הכל ארבע שנים; של ברוך קצנלסון, שחי למעלה משלושים שנים רצופות בארץ־ישראל ושעשה באמריקה כשתים עשרה שנה בלבד; או חכם כראבידוביץ, שישב כאן רק שנים מספר? ראבידוביץ ישב שנים מרובות יותר באנגליה, וספק אם ייחשב לסופר עברי־אנגלי... לפעמים אנו נתקלים בשאלת השתייכות ספרותית לא רק כפולה, כי אם גם משולשת ומרובעת. כבמקרה של ז. שניאור למשל, שמלבד ליטאיותו, ישב בגרמניה, בצרפת, אמריקה וארץ־ישראל.

ד"ר מיקלישנסקי עצמו עמד על בעייה זו כשכתב על שניאור והקדיש לו בסך־הכל חצי עמוד. הוא מפרש אמנם, שהערכת יצירת שניאור בכללותה אינה ענין בספר המוקדש לסופרים עברים שעיקר יצירתם באמריקה. אותה בעייה מתייחסת אל י. ד. ברקוביץ, שמיקלישנסקי קובע לו שלושה עמודים בחיבורו, אותו המקום שהקציב לשלמה דמשק ויבלי"ה ליעקב טארקוב־נעמני.

אלה הן בעיות חיצוניות, שניסה ד"ר מיקלישנסקי להתגבר עליהן על־ידי שיקולים הגיוניים־ספרותיים. החידוש בחיבורו הוא המקום הנרחב שקבע למדעי היהדות ושתופסים כמעט החצי מספרו. בתוך מסגרת זו הוא מכניס גם ספרות ההלכה ומרחיב את המושג חכמת ישראל ומכליל בו גם את הספרות התורנית. טעמו ונימוקו של ד"ר מיקלישנסקי עמו, אם כי יש בדבר גם מידה רבה של סובייקטיביות, ואלה דבריו:

„אכן לדעתנו כל מאמץ עיוני לגלות פנים כהלכה במקורותינו

הקדומים והמאוחרים, הן בבית המדרש הישן, הן בבית המדרש החדש,

הוא בחינת חקר ומקומו בתוך סוג כולל של מדעי היהדות“.

ושוב, חבל רק שמפאת צימצום המקום, ירכוש הקורא מושג מוגבל ביותר

מספרות תורנית זו והיא כוללת בעיקר ביבליוגרפיה קצרה, כדוגמה ומופת לסוג ספרים אלה, בארבעה עמודים של הספר.

מגמה להרחבה, או לתפיסת המרובה, ניכרת גם במקום שנותן ד"ר

מיקלישנסקי לרשימת ספרים מסופרים אידיים שתורגמו לעברית. סופר אידי הוא

בכח סופר עברי וכן להפך. על כל פנים השיתוף של רקע החיים, משקעיהם

וערכיהם, והלכי נפש ורוח בין סופרים עבריים ואידיים, עושה ספר אידי טוב

שתורגם לעברית, נכס ספרותי־לאומי הראוי לציון בספר של תולדות הספרות

העברית.

ד"ר מיקלישנסקי מזכיר הרבה שמות סופרים וספרים ופוטרים ללא דברי

הערכה, ויש ואינו מציין טיב ספריהם וענינם. רשימה אחת של סופרים משתרעת

על פני שני עמודים (246-247) ומהווה קאטאלוג של שמות. הרשימה כוללת

סופרים שהיו מראשי המדברים בפובליציסטיקה העברית בזמן מסויים ואין ספק

שראויים הם לדברי ציון והערכה מיוחדים, כגון ד"ר ש. מ. מלמד, שמואל רוזנפלד, אהרן פרנקל ואחרים.

המחבר עמד על פגם זה בעצמו והקדים דברי התנצלות בראש הרשימה הזאת, אך הקורא והמעייין אינם באים על סיפוקם. אחת הבעיות העיקריות לכן בספר, היא סידור החומר, הרכבו וקביעת תחומיו. יתכן שאפשר היה לפתור כמה מן הקשיים והמגרעות בו על-ידי גישה ושיטת-הערכה סינתטיות יותר, במקום פירוט לכסיקוני-בקרתי של שמות המחברים.

אף-על-פי-כן כמה מעלות טובות לספר אף בצביונו כעת. בדרך-כלל אין המחבר מרבה בתשבחות ותהילות אף במקום שקשה היה לו לנקוט ולמדוד באמת-מידה אובייקטיבית. חבל רק שבמקרים אחדים הגדיש את הסאה וניתפס לדברי הפרזה יתרים, כגון במשפטו על אפרים א. ליסיצקי:

„מצד הכמות, המשקל והוותק גם יחד, ליסיצקי הוא אביר המשוררים העברים באמריקה, והוא בין גדוליה של השירה העברית החדשה בכללה“.

ליסיצקי היה דמות מאירה בספרותנו, אך חוות-דעתו של המחבר היא סובייקטיבית ביותר וקשה להסכים לה ולדרך ניסוחה.

ספרו של ד"ר מיקלישנסקי מלא וגדוש חומר שאין להקיף אותו כראוי אלא אם כן מקדישים לו שנים או שלושה כרכים, או שמצמצמים בענינים ובערכים. על אף מגבלותיו משקף הספר את גידולה והתפתחותה הרבה של ספרותנו העברית באמריקה ומעמידנו על איכות יצירתנו כאן, כמותה, טיבה ואופייה, אתנעיה וכיווניה. ניתן לקוות שהספר ישמש יסוד ויתן דחיפה לעבודה נוספת, כי ספרותנו העברית באמריקה הולכת ונעשית נושא-חקירה נכבד ונרחב. שני הספרים גם יחד, של ד"ר קבקוב ושל ד"ר מיקלישנסקי, מפרשים את מאבקה של היצירה העברית לקיום והתפתחות גם בתוך סביבה זרה ומתנכרת ומגלים את ערכי החיים והרוח האצורים בתוכה. אין ספק שהופעתם של הספרים הוא ציון-דרך חשוב בתולדות הספרות העברית באמריקה.

מחודש לחודש / סוף מעמ' 81

באחד הימים ואנו הישראלים נצטרך לדור אתם ביחד, והם יווכחו לדעת איזה שכנים אנו, הישראלים! אנו חייבים זאת אולי לא להם, לבדואים, כי אם לנו, לעם היהודי! אני מאמין בגנראלים, אבל אני מאמין גם כן בתבונה יהודית ובחכמה הצפונה באגדה על ל"ו צדיקים שבזכותם העולם קיים...“

כה דיבר משה דיין, ה„גינגיס-חאן“ היהודי בעיני יריבינו ואויבינו. הוא דיבר כבן גאמן לעם ישראל ולערכי המוסר היהודיים העומדים לעד. על גבורתו יהולל, אך על דבריו אלה יבורך ויביא כבוד לצור מחצבתו. יצחק עברי

לערביי השטחים כאל נתינים ולא כאל אויבים, גם אם רבים מביניהם עוינים לישראל ודורשים רעתה. „יודע אני — אמר — כי זה לא פשוט ולא עוד אלא שזה מסובך ומסוכן... אנו נותנים לצעיריהם חופש ללמוד ב"מכללות ערב, עם שאנו יודעים מה ילמדו שם, משום שאיננו רוצים לש"לול חירותם. אנו מקיימים את חינוכם עם שאנו יודעים, כי חינוכם הוא לאומני, ואנו נותנים להם את כל השירותים משום שאנו — ממשלתם. הוא הביא כדוגמה את היחס לשלושים אלף בדואי הנגב, אף כי יש ביניהם גם חבלנים, מצפיני מוקשים ומרגלים ואמר: „כל זה-משום שהמלחמה תיגמר

משפטו ומותו של ישו הנוצרי*

מדברי ההקדמה לספר: יש אומרים שמא תחילת המאה החולפת נכתבו כ־60.000 ספרים על חייו של ישו, ורק מתי מספר נכתבו במיוחד על המשפט, ואף מאלה נכתבו רק מועטים בידי אנשי משפט ומנקודת ראות משפטית. ומפליא הדבר, שכן אין לנו בתולדות המשפט לחקופותיהן ולמקומותיהן עוד משפט אחד שהיו לו תוצאות ממשיות ומוחשיות דומה למשפט הזה. לא היה עוד משפט כמשפטו של ישו אשר שימש עילה לטענה כה מתמדת, עיקשת ומוסכמת שנפלה בו טעות משפטית וקרה רצח שיפוטי — ואף אלה הליברלים, שוחריו שלום וצדק, המטיפים באתרוניה לשיתרוך העם היהודי, כעם, מן האחריות למותו של ישו, רובם עודם מחזיקים בדעה שמשפטו של ישו משפט טעות היה ודינו עיוות, ושיום של היהודים בני אותו הזמן הוא אף היא היתה במעל.

טוב איפוא עשה שופט בית הדין העליון בירושלים חיים כהן שלקח על עצמו את הטורח לברר וללבן את כל הפרשה מנקודת מבט משפטית, בהתחשב עם החוק היהודי והחוק הרומאי באותו הזמן, יחד עם זה לעשות אנליזה של המקורות האחרים, מגמתם, טעמם ומידת הדיוק שלהם האפשרית.

ביחס לכותבי הברית החדשה בפרשה זו כבר נאמר מפי תיאולוגים והיסטוריונים מומחים, שחברי האבגליונים לא היו רשמים ומדוחים, כי אם מטיפים ומיסיונרים. הם לא התכוננו לספק חומר היסטורי, אלא לבשר בשורה דתית. בזמן חיבור הספר היתה העדה הנוצרית ברומי עוד קטנה ועלובה ונרדפת על נפשה. כלפי פנים היה צריך להגיש את גדולתו של ישו ועמידתו בסבל וענויים; וכלפי חוץ מן הצורך היה להגיש שלא יד הרומאים היתה במעל, ולא נגד הרומאים התכונן ישו בתורתו ובפעילותו, ושום נציב רומי לא היתה לו עילה כלשהי לאסרו, לשפטו או לצלבו. עצם ההדגשה של שנת היהודים לישו, עשוי היה לדעתם להעלות את קרנם ברומי.

מתי קרה הדבר? מותו של ישו היה בשנת 30 לספירת הנוצרים, וזה 40 שנה עד שלא חרב בית המקדש. לפי שאנו מוצאים בתלמוד בבלי וירושלמי: «קודם ל־40 שנה עד שלא חרב הבית נטלו דיני נפשות», ובימי רבי שמעון בן יוחאי נטלו דיני ממונות מִישראל (ירושלמי, סנהדרין א' א'). הסנהדרין באותה התקופה, של משפט ישו, לא היתה מוסכמת אלא לדון אותן עבירות שהיו עבירות על־פי הדין היהודי, כשם שהנציב הרומי לא היה מוסמך אלא לדון עבירות עפ"י החוק הרומאי. איש הואשם בסנהדרין במעשה שלא היה משום עבירה עפ"י דין היהודי, יצא זכאי בדינו — ובזה תם ונשלם הענין של הסנהדרין. כך גם אם הובא לפני הנציב הרומאי מעשה שלא היה בו משום עבירה לפי החוק הרומי. אצל יוסף בן מתתיהו (מלחמת היהודים, 6, 2, 4) אנו מוצאים שנאשם שהובא לדין לפני הנציב הרומי על חילול בית המקדש, והאחרון העביר את הענין לסנהדרין, משום שהמעשה לא היה נגד החוק הרומאי, אך היה בו עבירה על פי הדין היהודי.

היוזמה למאסרו של ישו יצאה מן השלטונות הרומיים דווקא. היוזמה זו מסתברת על נקלה לאור ההתרחשויות לאחר מכן: אין המאסר הזה אלא צעד ראשון בהליכים משפטיים שהתנהלו לפני פונטיס פילטוס ואשר הביאו לידי צליבתו של ישו. כל 4 האבגליונים מעידים שפילטוס היה מוכן ומזומן, השכם למחרת בבוקר, לשמוע את המשפט. סימן שירע על המעצר. אולם, כותב ה. כהן: טבעי היה במצב המסוכן של הימים ההם והיחסים בין שלטונות רומי והיהודים, שהכהן הגדול של הסנהדרין ינסה למנוע את שפיתו של ישו בידי הנציב הרומי (שבהכרח היה מביאה לידי צליבתו) — על־ידי שישתכנעו הם, וישכנעו את הנציב, שישו חזר בו מן היומרות המסוכנות שלו ולא יוסיף עוד לסכן את שלום הצבור ואת בטחונו

* מספטו ומותו של ישו הנוצרי. מאת חיים ה. כהן. הוצאת דביר תל־אביב, 1968.
182 עמודים.

של השלטון הכובש. הדרך היחידה בה יכלו ללכת להשגת מטרה זו, היתה להביא לידי זיכוי של ישו או לפחות לידי השהיית עונשו, מן הצורך היה לשכנעו שיבטיח שלא לעסוק להבא בעסקי "מלכותו" ולהימנע מכל פעולה בלתי חוקית.

הצהרתו של ישו בפני הכהן הגדול שהוא המשיח, אם כי אינה עבירה פלילית, לפי דיני ישראל, יש בה דחייה מכל בכל כל של היד שהושטה לו. הסנהדרין והכהן הגדול יכלו לחסות על ישו ולהכניסו אל תחת כנפיהם, אם לפחות היה מוכן להודות במרותם ולהיכנע להגנתם. מאידך גיסא, הם לא יכלו לקבל את יומרתו ולהכיר בתביעותיו המשיחיות, לא רק מפני שהיה בכך משום עבירה דתית חמורה מצדם, אלא גם מפני שהיו נועלים בפני עצמם את הדלת להגן עליו, כלומר להכחיש את יומרתו, במשפטו אצל פילטוס. ישו סירב להבטיח שלהבא יימנע מפעולות והכרזות העלולות להפילו לפי הדין הרומי, כשם שסירב לחזור בו מתורותיו הרתיבות, הוא עמד על שליחותו המשיחית. הכהן הגדול קרע בגדיו על הצער שנכשל במשימתו.

ישו הובא בפני משפטו של פונטיוס פילטוס, הנציב הרומי, הוא אשר גזר דינו בצליבה. המשפט היה לפי נוהגי השיפוט אצל הנציבים הרומיים בזמן ההוא, ששפטו את הנאשמים שהובאו בפניהם באחד האולמות שבפריטוריום, הוא מקום מגוריהם ולא הירשו לאחרים (פרט לאפריטורים) להכנס ולשמוע. ממילא יהודים לא נכחו בעת המשפט. כל אותו הסיפור המעשה שפילטוס רצה לחון את ישו (מי הפריע בעדו?) והיהודים דווקא דרשו את דמו, והסיפור שפילטוס רצה לרגל חג הפסח להוציא ולשחרר את ישו, ולא את בראבא, נאשם אחר, והיהודים עמדו על כך שדווקא ישו יצלב — כל זה שייך לתוספות אחרונות שהנוצרים הוסיפו כדי להגדיל את איבתם ליהודים. בעת שבברית החדשה פילטוס מופיע כרחום וחנון, כל העדויות והאסמכתות של אותה התקופה הן אחרות לגמרי. אצל פילון האלכסנדרוני אנו מוצאים תיאור האיש בפי מלך אגריפא: "בעל אופי נחקשה, ללא כל התחשבות בזולת, אכזרי, מושחת, אלים, רגיל במעשי שדידה ועינויים ובהוצאות להורג ללא משפט".

ישו התיימר להיות מלך היהודים, מה עבירה היא זאת לפי דיני רומי? עם כיבוש יהודה בידי הרומיים, לא שלטו בה עוד מלכים כי אם בחסדם ומכות מינויים של שלטונות רומי: כן הומלך הורדוס על-פי החלטת הסינאט הרומי משנת 40 לפה"ס, והוענק לו תואר של שותף וידיד העם הרומי. כל מי שהתיימר למלוך בלי החלטה רשמית כזאת, הסיג את גבולו של הקיסר ובגד במלכות. עבירה זו של בזיון מלכות רומי נקבע עוד בחוק משנת 46 לפה"ס בידי יוליוס קיסר. חוק זה קבע עונש מוות לא רק על בגידה ממש בקיסר, כי אם גם על עלבון הקיסר, מרידה, עריקה, נטילת שררה, וכל עבירה אחרת נגד בטחונו או שלימותה של המדינה. הנציב שאל את ישו, האתה הוא מלך היהודים, ישו ענה: "אתה אמרת". קלוזנר מביא דוגמאות מן הספרות התלמודית שרגילים היו לומר "אמרת", במשמעות של הנה כבר אמרת, ואין אני צריך לחזור ולומר עוד; ואלמלא אמרת אתה, הייתי אומר אני אותה אימרה. צורת דיבור כזו כנראה שכחה היתה בין היהודים; ואף מצוייה בשפות אחרות: YOU SAID IT באנגלית. אילו רצה ישו לכפור היה יכול לעשות זאת במפורש וללא רמזות. יוצא אפוא, ישו הודה שהוא התיימר להיות מלך היהודים. הגנתו שמלכותו אינה מן העולם הזה וכי לא נתקבלה כהגנה טובה. ישו נמצא אשם בעבירת בזיון הוד המלכות ודינו נחרץ לצליבה.

ישו נקבר באחוזת קברו של איש הסנהדרין יוסף הרמתי. מכאן ראייה שלא נחשב כאחד מהרוגי בית-דין, שהרוגי בית דין לא נקברו אלא באחד משני בתי הקברות "שהיו מתוקנין לבית דין" (משנת סנהדרין ו' ה'). ישו היה הרוג מלכות, ויוסף הרמתי עשה בו כדת וכדין: מבחינת הסנהדרין, הוא בית דינם של היהודים, עמד ישו בחוקת כשרות גמורה.

אגב, ענין רחיצת הידים שמיוחס לפילטוס, לאות שהוא חף מהכל, זה ענין יהודי מובהק שהיה זר לרוחו של נציב רומי.

התוצאות האיומות של משפט זה לא היו בגלל המשפט או הצליבה, או מעשי היהודים באותו הזמן, אלא בגלל התיאור המגמתי של ההליכים והגושפוקה הדתית שניתנה לתיאור זה. יישר כוח כנה לשופט חיים כהן על מפעלו המבורך.

ח. נעמן

ציון כבוד לד"ר נחום גולדמן
 במשתה של הסתדרות ציוני אמריקה ב-24 בנובמבר, 1968 במלון האלדורף-אסטוריה בניו-יורק הוענק ציון-כבוד על שם הרצל לד"ר נחום גולדמן, לשעבר נשיא הסתדרות הציונית העולמית והקונגרס היהודי העולמי.

ציון-הכבוד ניתן שנתיים לאישיות רבת-פעלים למען הגשמת החזון הציוני מבני ברית ולשאינם בני ברית. בעבר ניתנו ציוני-כבוד לד"ר א. ה. סילבר, וינסטון צ'רצ'יל, ויבל"ה, ד"ר עמנואל גימן ועוד.

ד"ר זילברשלאג — נשיא ביהמ"ד למורים בבוסטון

המשורר והמתרגם העברי הידוע, ד"ר יצחק זילברשלאג, דיקן של בית המדרש למורים בבוסטון, נתמנה נשיא של המוסד בישיבת המפקחים האחרונה. הנשיא החדש שימש דיקן של המוסד במשך עשרים ואת שנה.

ד"ר זילברשלאג תרם תרומה נכבדה לספרות ישראל, לשירה העברית במקור ובתרגום. ספריו הם: "תהיה ותחיה בשירה" (מסות); "בשבילים בודדים", "עלה, עולם בשיר" ו"קמרון ימי" (שירים). מתרגומו הופיעו "שירי אהבה" לפולוס פילצריוס ו"יא קומדיות לאריסטופאנס (בשני כרכים). ד"ר ז. היה מעורכי "ספר טרוב" (ליובלו השישים) ו"התקופה" (כרכים ל"א ול"ב ל"ג).

פרס ביאליק לנ. קרסל

פרס ביאליק הוענק השנה לביבליוגרף והחוקר הידוע, ג. קרסל ולעזרא זוסמן. ג. קרסל הוא מחברו של "לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים" בשני כרכים, אחד הספרים המצויינים בהיקפם ובידע הביבליוגרפי העשיר הכלול בו בספרותנו העברית. מלבד הלכסיקון, קרסל הוא מחברם של 42 ספרים וקונטרסים בספרות ישראל, עתונות, אישים וישוב איי,

וכאלפיים מחקרים מסות, מאמרים, רשימות וערכים באנציקלופדיות. כמרכז עומדים להופיע מספר ספרים ומונוגרפיות חדשים מפרי עטו של החוקר וביניהם "אישים וספרים" (לכסיקון-זוטא, ספר שני של הסדרה "לכסיקון לתודעה יהודית").

ספרי-יובל לכבודו של א. גולומב בהגיעו לגבורות

סניף ייח"א בלוס אנג'לס עומד להוציא ספר יובל לכבודו של המורה והסופר הידוע א. גולומב בעריכתו של משה שטארקמאן (חזקוני) הספר יופיע בעברית ובאידית ויכיל מאמרים ודברי הערכה על בעל היובל, זכרונות תלמידים וידידים, וכן גם מאמרים ומחקרים בעיות ישראל, ספרותו ותרבותו. — לחוד היובל הצטרפו מוקירי א. גולומב בתפוצות ומדינת ישראל. בראש החוד עומדים החכמים והעסקנים זלמן זילברצווייג, אלכס רובין וזאב חלף סאליס.

"בין שכל לאמונה" לד"ר יצחק ברזילי

בהוצאת המחלקה ללימודי המזרח הקרוב של אוניברסיטת קולומביה, הופיע ספרו של ד"ר יצחק ברזילי *Between Reason and Faith, Anti-Rationalism in Italian Jewish Thought 1250-1650*.

בספר שלושה חלקים: זרמים שכלתניים ונגד-שכלנתיים בין יהודי איטליה במאה השלוש עשרה; בצל גירוש ספרד; מתנגדי השכלתנות באיטליה בתקופת הרנסאנס ואחריה.

ד"ר יצחק ברזילי, מוסמך האוניברסיטה העברית וקולומביה, הוא פרופסור לספרות עברית באוניברסיטה של קולומביה ופירסם מחקרים ומאמרי בקורת בעתונות העברית באמריקה ובמדינת ישראל.

"לשון משותפת"

בהוצאת ראובן מס, ירושלים, ע"י הוצאת דפוס רפאל חיים הכהן, הופיע ספרו של

ספרים חדשים

ש"נ אייזנשטדט, החברה הישראלית, רקע התפתחות ובעיות, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשכ"ז, 388 עמ'.

ראובן בן-יוסף, דרך ארץ, שירים, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ח, 82 עמ'.
יעקב כסר, בסבן השורשים, שירים, הוצאת "עקד", תל-אביב, 1967, 69 עמ'.

עמנואל גרין, הארבע כנפות שלי, מעין אבטוכיאוגרפיה, הוצאת "מחברות לספרות", תל-אביב, 1967, 73 עמ'.

ברטה פרדברזלץ, "השמש זרחה", הוצאת "גוילעכץ", תל-אביב, תשכ"ח 232 עמ'.

"גלי זקש", אלי, מחזה מסתורי, על יסורי ישראל ומבחר שירים. תרגמו לאה גולדברג, אברהם הוט, שמואל הופרט, שמעון זנרבנק, יהודי עמית, דוד רוקה, משה שפיצר, הוצאת "ספרי תרשיש", ירושלים 1967, 155 עמ'.

הרב ד"ר שמעון פדרבוש, הלשון העברית בישראל ובעמים, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים. בהשתתפות "עוגן" עז"י ההסתדרות העברית באמריקה, 406 עמ'.
יהושפט הרכבי, עמדת הערבים בסטון ישראל-ערב, הוצאת דביר, תל-אביב, תשכ"ח, 504 עמ'.

Simon Greenberg, *Foundations of Faith*, The Burning Bush Press, New York, 1967, 340 pp.

י. יעקוביץ "לשון משותפת, לקט של ערכים הבנויים על האותיות הראשונות של האלפבית העברית".

המחבר משתמש בחומר הרב שצבר וששאב מלשונות קדם ושפות חיות לאחר התחקות על שרשיהן, תולדותיהן והוראותיהן כדי להוכיח ש"מוצא אחד לכל לשונות העולם". הערכים הבאים בספר הם חלק קטן מן העבודה המקיפה של המחבר במקצוע, שהוא מקוה להוציא לאור. החלק השני של הספר "הלשון בהתפתחותה", אף הוא מותקן לדפוס.

פירוש רבינו מיוחס ב"ר אליהו בעריכת הרב ד"ר יהואל מיכל כץ

בהוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, הופיע ספרו של רבינו מיוחס ב"ר אליהו, פירוש על ספר דברים, בעריכתו של הרב ד"ר יהואל מיכל כץ, ר"מ בישיבה אוניברסיטה ופרופ' לתנ"ך במכללת האוניברסיטה. הספר יצא על-ישי כתבי-יד בעולם, עם מבוא והערות, ציונים ובידורים. זכרון שמואל".

Under
the Supervision
Vaad Harabonim
of Queens

CAFE
baba OF ISRAEL

NIGHT CLUB
and
CATERING

91-33 63rd Drive
Rego Park, Queens 11374
Tel. 275-2660

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 50 years.

Buy the Economy 89c size
Save as much as 55c

Also available in 39c and 18c sizes
When Nature "forgets"... remember

EX-LAX
THE CHOCOLATED LAXATIVE

NOW — AT LAST

1968/1969

GROUP TOURS TO:

- ISRAEL — ATHENS — ROME
- ATHENS — ISTANBUL — LONDON
- LONDON — MALTA — ROME
- MADRID — LISBON
- ROME — MALTA
- NICE — CORSICA

Write or Inquire other Group Tours

CLOUD TOURS, INC.

271 Madison Avenue

(Suite 1104)

New York, N. Y. 10016

Tel.: (212) 697-6988

*most people call RIVERSIDE . . .
for the inspired service and
spiritual comfort RIVERSIDE
offers family and friends*

RIVERSIDE RIVERSIDE MEMORIAL CHAPEL

Funeral Directors

76th St., and Amsterdam Ave.,
New York — ENdicott 2-6600

Brooklyn * Bronx * Long Island

Mt. Vernon * Miami and

Miami Beach

Morton Rosenthal - Carl Grossberg

Directors

RIVERSIDE MONUMENTS

. . . more than fine granite. Each memorial . . . be it a modest headstone or an impressive mausoleum . . . is a mark of everlasting respect, unconditionally guaranteed forever by RIVERSIDE'S 50-year reputation for quality. *Visit our showroom. Call or write for illustrated Booklet*

A night in the Cafe Sahbra is a uniquely exciting experience. Israel's finest talent creates for you a truly Israeli Atmosphere in the tradition of King David and Queen Esther.

The Only Israeli Cafe in America

CAFE SAHBRA

Strictly Kosher • Permanent Mashgiach • Closed Fridays

Celebrate your Simchas and functions with us — Your birthdays, Anniversaries, engagements, weddings, Bar Mitzvahs will get special attention

Hotel Westover, 253 W. 72nd St., New York
(Bet. Broadway & West End Ave.)

TR 3-1276 — EN 2-9600

Greetings from...

KENIN & POSNER

16 Court Street
Brooklyn, N. Y.

Greetings from...

WEINER'S STORES

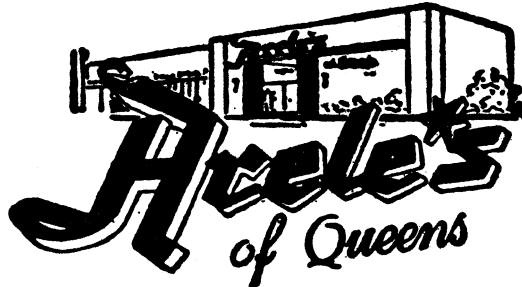
2610 McKinney

Salute to Israel

CONG. BETH SHOLOM

90 Cooper Ave., Iselin, N. J.
Rabbi Harold Richtman
Pres. Sol Markel

Make Your Chanukah
and New Year Reservations Now!

Strictly Kosher Night Club • Restaurant • Caterer
LONG ISLAND EXP'WY at 162nd ST
• HI 5-4444 •

סע לישראל!

GREEK LINE סע

מית" ספרייה מצויינת. תרגיש כאילו אתה
בישראל בדרך כולה.

ומה עוד? ההפלגות והביקורים של קור
האניות היווני מכוונים לפסטיבאלים של
ישראל ותגיותיה הגדולות ולמועדי-השנה
החשובים. חיסכון של 15 אחוז על מחירים
נמוכים של נסיעות-טיול, סיורים כוללים
בישראל ובים התיכון. שביל-הזהב שלנו
מוליכך מניו-יורק/בוסטון דרך פורטוגל,
איטליה, סיציליה, יוון וקפריסין — הפלגת-
אושר שתזכור לאורך ימים.

ובכן, למה לחכות זמן רב? התקשר עם
סוכני-הנסיעות שלך מיד.

אולימפיה 23.000 טון.

מלכה אננה מאריה 26.3000 טון.

מיוגן-אוויר מלא/מאוזן.

ידיעות-ביטחון: אולימפיה/מלכה אננה
מאריה, רשומות בליבריה/יוון, ממלאות
תקנות-ביטחון לאניות חדשות שפותחו בשנת
.1948

בקר בישראל בשנת העשרים לעצמאותה
ובוא אתנו, חלוצי שירות טראנס-אטלנטי
לישראל. יש לנו האניות הגדולות והמהירות
ביותר בשירות סדר לחיפה. בלה בנעימים
חופשה ימית נוספת, סידורים מצויינים,
מסעדות, קולנוע, בריכות-שחייה בבית
ובחוף, בידור מועדוני-לילה — וכל השירות-
תים שקרה-האניות היווני מהולל בהם. שאל
את פיו של אחד מידידיך שנסע אתנו.

ומה עוד? מטבח קונטיננטאלי, או כשר (אולם
אוכל פרטי), בית-כנסת, רב, משגיח, הרצאות
על אמנות והיסטוריה ישראלית, סרטי-מסע,
שעורים בעברית מטעם ברית עולי-

GREEK LINE

32 Pearl St., New York 10004 • (212) 943-9140
Boston • Chicago • Detroit • Los Angeles
Miami • New York • Philadelphia • San
Francisco • Canada

IN THE SPIRIT OF THE
MODERN MACCABEES OF ISRAEL

CHANUKAH
FESTIVAL
FOR ISRAEL

Monday, December 16, 1968

Wednesday, January 1, 1969

at 8 P. M.

MADISON SQUARE GARDEN

You can get free tickets
to the Chanukah Festival for Israel by buying
STATE OF ISRAEL BONDS

STATE OF ISRAEL BONDS

Development Corporation for Israel

215 Park Avenue South

New York, N. Y. 10003

Telephone: OR 7-9650

Our car tour now comes with a very old new country.

Israel. \$499.

This is our brand-new EUROPACAR Israel tour. The jet fare is round-trip from New York, the car (an Avis Contessa 1300) is waiting for you at Lod airport, the accommodations are 14 nights in a pension near all the famed areas in Israel. Also included is one night in a first class hotel in Frankfurt on your way home.

For \$535 we have another EUROPACAR Israel tour that gives you 2 weeks in Israel and one in Europe. And we also have a 2-week optional motorcoach tour of Israel.

If you flew roundtrip from New York to Tel Aviv the fare alone would be \$599. We can give you Israel for \$100 less.

For the details on all three Israel tours, send the coupon. Call your travel agent—or, call Lufthansa.

Fares based on 14-21 day 15 passenger GIT economy fare from N.Y. when applicable;
land arrangements based on each of 2 people traveling together.

Lufthansa German Airlines Bit—12
410 Park Avenue, New York, N.Y. 10022

Dear Lufthansa: I want to see Israel. Please send your EUROPACAR Israel brochure with all three tours.

Name _____

Address _____

City _____

State _____ Zip _____

My Travel Agent is _____

Lufthansa
German Airlines